

Analiza računalno posredovane komunikacije dvojezičnih govornika hrvatskoga i talijanskoga jezika

Treska, Borna

Other document types / Ostale vrste dokumenata

Publication year / Godina izdavanja: **2020**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:362718>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet

Borna Treska

**Analiza računalno posredovane komunikacije dvojezičnih govornika
hrvatskoga i talijanskoga jezika**

Zagreb, 2020.

Ovaj rad izrađen je pri Odsjeku za talijanistiku pod vodstvom doc. dr. sc. Nade Filipin i predan je na natječaj za dodjelu Rektorove nagrade u akademskoj godini 2019/2020.

Sadržaj rada

1. Uvod.....	1
2. Teorijski okvir.....	3
2. 1. Računalno posredovana komunikacija	3
2. 1. 1. Razmjena izravnih poruka (<i>instant messaging</i>).....	6
2. 2. Dvojezičnost i prebacivanje kodova (<i>code switching</i>).....	8
3. Metodologija i korpus	12
3. 1. Ispitanici.....	12
4. Opći i specifični ciljevi rada	15
5. Analiza korpusa	17
5. 1. Bratić i sestrična.....	17
5. 2. Dvije sestre.....	29
5. 3. Dvije sestrične.....	35
6. Rasprava.....	43
7. Zaključak.....	45
Popis literature	47
Sažetak	49
Abstract	50

1. Uvod

Predmet ionako raznolikih sociolingvističkih istraživanja posljednjih godina postao je još širi i mnogovrsniji. Tomu je pridonio i sve brži tehnološki razvoj koji je zahvatio i jezik kao sredstvo komunikacije. U sprezi s procesima globalizacije i migracijama stanovništva jezični repertoar današnjih govornika i jezičnih zajednica u prosjeku je raznolikiji od onoga u prošlosti, a jezičnih je varijacija više, bilo u okviru jednog jezičnog koda ili među različitim jezičnim kodovima.

Na stvaranje najnovijih jezičnih varijacija utjecali su i novi mediji, odnosno društvene mreže i različite aplikacije za brzu izmjenu tekstualnih i glasovnih poruka te multimedijских sadržaja. Unatoč u javnosti raširenom zazoru i strahu da će internet¹ postepeno “iskvariti” jezik, suvremeni lingvisti ne dijele takav stav, već uglavnom ističu njegove pozitivne strane.² Tako istaknuti talijanski jezikoslovac Massimo Palermo nove medije poima sredstvom nadilaženja zemljopisnih razdaljina i stvaranja virtualnih zajednica koje ne moraju nužno biti teritorijalno bliske (Palermo 2015: 197).

Kako je riječ o skorašnjem sociolingvističkom fenomenu, mnogi njegovi aspekti još uvijek nisu istraženi. Stoga će cilj ovoga rada biti analiza komunikacije dvojezičnih govornika hrvatskoga i talijanskoga jezika u obliku pisanih i glasovnih poruka putem aplikacije WhatsApp s posebnim naglaskom na prebacivanje kodova (engl. *code switching*) i njegovu fenomenologiju i strukturiranje unutar diskurza. Taj oblik komunikacije među dvojezičnim govornicima slabo je istražen, a može ponuditi vrlo korisne uvide za bolje razumijevanje postavki računalno posredovane komunikacije (engl. *computer mediated communication* ili CMC), ali i za obuhvatnije definiranje fenomena dvojezičnosti i prebacivanja kodova.

U znanstvenoj i stručnoj literaturi zacrtani smjerovi proučavanja računalno posredovane komunikacije uglavnom se služe sociolingvističkim pristupom i konverzijskom analizom diskurza koji su se na ovaj fenomen pokazali jako dobro primjenjivima. Ipak, neki se autori zalažu za još širi pristup. Patota i Rossi (2018: 8) smatraju da se razvojem tehnologije nove znanstvene spoznaje i bolje razumijevanje funkcioniranja računalno posredovane

¹ Pistolesi (2018: 4) inzistira na razlikovanju pojmova *Internet* (skup računala povezanih protokolima) i *web* (u verzijama od web 1.0 do web 5.0, dio interneta na kojem se pohranjuju multimedijски sadržaji), što je razdioba kojoj ćemo se i mi u ovom radu prikloniti.

² Zanimljive primjere prethodnih strahova pred novim dostignućima komunikacijske tehnologije (tiskarski stroj, telegraf) donosi Crystal (2001: 2).

komunikacije mogu iznjedriti tek nakon što se uoče semiološke i lingvističke odrednice te kognitivne i društvene implikacije pisane i govorene komunikacije takve vrste.

Korpus koji će se analizirati u ovom radu sastoji se od pisanih i glasovnih poruka koje je razmjenjivalo petero dvojezičnih govornika koji pripadaju dvjema različitim jezičnim mikrozajednicama. Njihova će spontana jezična produkcija biti analizirana iz gramatičke, pragmatičke i konverzacijske perspektive, odnosno pokušat će se utvrditi kojim se jezičnim sredstvima sugovornici služe u ostvarivanju vlastite dvojezičnosti u svojim pisanim i govorenim iskazima, zašto se i kako služe upravo njima i koji se učinci time postižu. Prije toga postaviti će se teorijski i metodološki okvir za analizu računalno posredovane komunikacije, s osvrtom na terminološke nedoumice struke i na tzv. razmjenu izravnih poruka (engl. *instant messaging* ili IM), i dvojezičnosti kao sociolingvističke pojave te predstaviti jezične biografije govornika u mjeri u kojoj je to relevantno za istraživanje. Nakon analize uslijedit će rasprava i formuliranje zaključaka.

2. Teorijski okvir

2. 1. Računalno posredovana komunikacija

Počeci računalno posredovane komunikacije vežu se uz šezdesete godine 20. stoljeća, a od devedesetih se godina povećava znanstveno zanimanje za tu vrstu jezične interakcije (Thurlow, Lengel, Tomic 2004: 14-15). Od svojih začetaka do danas računalno posredovana komunikacija u tehnološkom je i znanstvenom smislu znatno napredovala, što omogućuje da se tradicionalan pojam komunikacije preispita i promotri iz druge perspektive.

Ključni koncepti računalno posredovane komunikacije, u određenoj mjeri drukčije strukturirani nego što se to uobičajilo u jezikoslovlju, jesu komunikacija, posredovanje i računalno. Komunikacija posredovana računalom podrazumijeva dinamičnost, multifunkcionalnost, multimodalnost i transakcionalnost (engl. *negotiating*) (*ibid*: 17-18). Četiri navedena obilježja ne odudaraju u značajnoj mjeri od obilježja ljudske komunikacije licem u lice³, ali računalno posredovana komunikacija, kao i drugi oblici pisane komunikacije, utječe na promjenu varijabli unutar konteksta u kojem se stvara jezična poruka (mjesto, vrijeme, način i sl). Dinamičnost komunikacije ostvaruje se ponajprije u digitalnoj obradi podataka i u njihovu prijenosu od pošiljatelja do primatelja, a značenje poruke ovisnije je o kontekstu (*ibid*: 17). Transakcionalnost, tj. interakcija između govornika i sugovornika te ambivalentnost njihovih uloga, i multifunkcionalnost, odnosno mogućnost da se jezikom vrše različite jezične funkcije, ne razlikuju se od istih obilježja komunikacije licem u lice. Multimodalnost pak otvara brojna pitanja u području računalno posredovane komunikacije. Dok se u verbalnoj komunikaciji semantika iskaza obogaćuje neverbalnim porukama i signalima (način glasničenja, mimika, geste, držanje, fizički izgled, percepcija socijalnog i osobnog prostora), u računalno posredovanoj komunikaciji velik dio takvih iskaza nedostaje ili je zamijenjen drugim dijelovima iskaza koji kompenziraju neverbalne poruke komunikacije licem u lice (usp. *ibid*: 18).⁴ U analizi našeg jezičnog korpusa koji se sastoji i od glasovnih poruka, za potanko semantičko razumijevanje govorenih iskaza bit će ključni ton, boja,

³ Komunikacija licem u lice u ovome radu odnosi se na razmjenu poruka među sugovornicima koji se fizički nalaze na istom geografskom mjestu, u isto vrijeme i komuniciraju u realnom vremenu bez posredstva tehnologije. Ta se sintagma neće odnositi na slučajeve kada se komunikacija ostvaruje licem u lice, ali posredstvom osobnog računala, pametnog telefona ili kakva drugoga uređaja ili tehnologije te programa i aplikacija koje omogućuju videokomunikaciju.

⁴ Mikrolingvistička obilježja računalno posredovane komunikacije obradio je i bibliografijom popratio Bieswanger (2013). On govori o emotikonima ili osjećajnicima, nestandardnoj pravopisnoj normi i kreativnom korištenju pisanja te o kraticama i nestandardnim interpunkcijskim pravilima.

naglasak, stanka i intonacija glasa govornika, dok će u pisanim porukama, po prirodi takva načina komuniciranja, izostati uobičajena fizička percepcija neverbalnih poruka među sugovornicima te se neke neverbalne poruke, poput proksemičkih, neće moći ni ostvariti.

Izmjena poruka između sudionika komunikacijskog kanala podrazumijeva njihovo posredovanje uz pomoć kakva medija, što ujedno znači da ih medij filtrira. S druge strane, interakcija među sugovornicima stvara kontekst određen psihološkim, socijalnim i kulturnim kategorijama, koji oblikuje strukture očekivanja (engl. *structures of expectation*) (*ibid*: 19). Računalno posredovana komunikacija uz kontekstualne uključuje i tehnološke kategorije koje omogućuju informacijsku razmjenu i komunikaciju (*ibid*).

Kada se govori o tehnološkim kategorijama, jasno je da pojam računalno posredovane komunikacije nije precizan jer uključuje samo računala. Njezini proučavatelji pokušali su je i drukčije definirati ne bi li uspjeli zahvatiti semantičku širinu pojma. Susan Herring i Jannis Androutsopoulos, jedan od najvažnijih proučavatelja računalno posredovane komunikacije, govore o računalno posredovanom diskurzu (engl. *computer-mediated discourse* ili CMD) i definiraju ga kao »komunikaciju koja se stvara kada ljudska bića uzajamno djeluju tako što prenose poruke uz pomoć umreženih ili mobilnih računala, pri čemu su 'računala' definirana šire kako bi označavala kakav god digitalni komunikacijski uređaj« (Herring i Androutsopoulos 2015: 127; prijevod B. T).⁵

Sve navedeno utjecalo je na analizu obilježja komunikacije posredovane računalom do te mjere da su se pojavile njezine različite klasifikacije, ali i smjerovi u kojima se kretalo njezino proučavanje. Androutsopoulos (2006: 421) navodi da se znanstveno bavljenje računalno posredovanom komunikacijom kretalo od njezinih jezičnih obilježja do računalno posredovanog diskurza Susan Herring. Prvu fazu proučavanja u devedesetim godinama 20. stoljeća obilježio je David Crystal skovavši termin *netspeak*, koji se odnosi na vrstu jezika koji ima obilježja svojstvena samo internetu i koji ujedno nadilazi svoj medij (Crystal 2001: 20; Androutsopoulos 2006: 420). U tom je razdoblju uspostavljena razlika između sinkroničnih i asinkroničnih sredstava digitalne komunikacije, odnosno između brbljaonice (engl. *chat*) i razmjene izravnih poruka te foruma, listi adresa elektroničke pošte (engl. *mailing list*) i

⁵ Herring i Androutsopoulos (2015: 144) navode različite termine kojima su znanstvenici pokušali doskočiti jazu između terminologije struke i tehnološkoga napretka: *computer-mediated conversation*, *digital conversation*, *digital discourse*, *digital language*, *electronic discourse*, *electronic language*, *Internet language*, *new media language*, *keyboard-to-screen communication*. Spomenimo ovdje da su se i u talijanskom jezikoslovlju javljale različite terminološke dvojbe, pa se pojam CMC-a kod različitih autora nazivao *parlato-parlato*, *parlato-scritto*, *italiano trasmesso* (Sabatini), *scritto trasmesso*, *scrittura conversazionale*; *italiano digitato*, *e-taliano* (Antonelli); *parlato grafico*, *italiano dei nuovi media* (Berruto) i sl. (usp. Pistolesi 2018: 23-24).

oglasnih ploča. Tad su započele i analize formalnog oblikovanja poruka, emotikona i hibridne kombinacije pisane i govorene komunikacije, a socijalni kontekst, koji utječe na strukturiranje komunikacije, ostao je po strani (*ibid*). U to se vrijeme utemeljilo razlikovanje jednosmjernih i dvosmjernih načina prijenosa informacije. Kod jednosmjernih načina informacija se prenosi tek poslije njezina uobličavanja, a kod dvosmjernih primatelj poruke može pratiti oblikovanje poruke i prije njezina slanja (Pistolesi 2018: 21). Pistolesi trajanje prve faze smješta u šire vremensko razdoblje, između osamdesetih godina 20. stoljeća i kraja stoljeća, te kao njezina dva ključna obilježja, slično kao i Androutsopoulos, izdvaja zaokupljenost sveobuhvatnom interpretacijom internetskog jezika kao jedinstvena fenomena i klasifikaciju različitih sustava razmjene informacija (elektronička pošta, blog, brbljaonice itd) (*ibid*: 21-22). Androutsopoulos (2006: 421), međutim, naglašava da se prijelomni zaokret u proučavanju računalno posredovane komunikacije odvija s pojavom i razvojem sociolingvistike i analize diskurza navodeći kako su te znanstvene grane demitologizirale homogenost i naglasile socijalnu diverzificiranost jezične upotrebe u računalno posredovanoj komunikaciji. Drugim riječima, u analizi takve vrste komunikacije više nije presudno odrediti njezina tipična obilježja, odnosno fragmentarnost pisma, dinamičnost i način proizvodnje poruke (Pistolesi 2018: 22), već uz pomoć kontekstualnih i pojedinačnih analiza promatrati kako različiti kontekstualni parametri oblikuju diskurz u računalno posredovanoj komunikaciji i kako se u nju uvode (Androutsopoulos 2006: 421). Upravo slijedeći ovaj Androutsopoulosov postulat na primjeru analize računalno posredovane komunikacije između dvojezičnih govornika u ovom radu želimo istražiti kako dvojezičnost, prebacivanje kodova, sredstvo komunikacije i drugi jezični, socijalni i kulturni čimbenici mogu utjecati na oblikovanje iskaza.

Herring i Androutsopoulos (2015: 130) te Bieswanger (2013: 463) naglašavaju utjecaj računalnog medija kao presudan čimbenik za strukturiranje jezične uporabe u računalno posredovanoj komunikaciji. Od početaka proučavanja takvog tipa komunikacije razvile su se žustre rasprave o tome posjeduje li on obilježja pisanoga ili govorenoga jezika s obzirom na to da tehnologija zamjenjuje komunikaciju licem u lice. Prisjetimo li se Crystalova termina *netspeak* (Crystal 2001) kojim je pokušao ocrtati poseban jezični varijetet, jasno je da je u njegovu korijenu glagol govoriti, što implicira da jezik računalno posredovane komunikacije posjeduje odlike govorene komunikacije. To je tek dijelom točno jer ovoj vrsti komunikacije, kao što je prethodno spomenuto, specifičan kontekst i uvjeti odvijanja pridaju drukčija obilježja. Analizom isključivo dijamezičkog aspekta računalno posredovane komunikacije teško je dati jednoznačan odgovor o prirodi jezične uporabe, pa računalno posredovanu komunikaciju tek možemo definirati kao jezičnu komunikaciju koja se ostvaruje pismom, ali

sadrži brojne karakteristike svojstvene govornom jeziku (*ibid*).⁶ Palermo (2018: 56) inzistira na razlikovanju kanala komunikacije (fizički prijenos ili poticaj, foničko-auditivni, gestualno-vizualni, grafičko-vizualni) od načina komunikacije, odnosno od kulturnih, semiotičkih i komunikacijskih uvjeta koje kanal postavlja pred jezičnu upotrebu. Osim toga, kako bi se nadišao binarizam između pisanog i govorenog, autor otvara mogućnost konceptualnog pristupa problemu koji su uveli Peter Koch i Wulf Österreicher osamdesetih godina prošloga stoljeća, a prema kojem su razlike između pisanog i govorenog nijansirane i skalarne, a ne binarne, što znači da tekst ovisno o vrsti komunikacijskog kanala može biti više ili manje kompatibilan s tipičnim obilježjima pisanog ili govorenog medija (*ibid*). Ipak, svejedno je riječ o simulaciji primarne vrste razmjene poruka jer izostaje fizički kontakt među govornicima, koji dopušta posredovanje neverbalnih poruka i signala (*ibid*: 56-57).

2. 1. 1. Razmjena izravnih poruka (*instant messaging*)

Već je spomenuto da računalno posredovana komunikacija nije precizan termin ako se pojam računala ne proširi na pametne telefone i druge uređaje s pomoću kojih se može komunicirati zahvaljujući različitim programima i aplikacijama. Budući da su iskazi korpusa koji će se u ovom radu analizirati ostvareni u aplikaciji WhatsApp, prva je slutnja da su se govornici u komunikaciji koristili pametnim telefonom, a ne osobnim računalom⁷, što također u bitnome određuje način razmjene poruka i uvodi različite sitne jezikoslovne implikacije.

O načinu komuniciranja s pomoću razmjene izravnih poruka dosad se već mnogo pisalo. Kada je riječ o razmjeni neformalnih poruka između međusobno prisnih sugovornika, strukturiranje iskaza bit će obilježeno odstupanjima od uobičajene rečenične strukture, elizijama, izostankom interpunkcije i velikog početnog slova (ili nepridržavanjem ortografske norme o interpunkciji i velikom početnom slovu), fragmentiranjem rečenica u više redaka, prekidanjem kontinuuma sugovornikova iskaza itd. (Herring i Androutsopoulos 2015: 131), pa sve to možemo očekivati i u našem korpusu neformalnih poruka razmijenjenih među sugovornicima u rodbinskim odnosima. Može se pretpostaviti da ove značajke proizlaze kako iz sociolingvističkih i pragmatičkih principa komunikacije tako i iz tehnoloških zadanosti.

⁶ U talijanskom jezikoslovlju ova je rasprava, kao i pokušaj etiketiranja računalno posredovane komunikacije, uzrokovala brojne terminološke začkoljice (usp. Pistolesi 2018: 23-28).

⁷ Prva inačica aplikacije WhatsApp izašla je u siječnju 2009. godine i bila je namijenjena isključivo upotrebi na pametnim telefonima. Šest godina kasnije verzijom WhatsApp Web omogućeno je korištenje aplikacije na računalu tako što se pametnim telefonom skenira jedinstveni QR kod koji uparuje računalnu aplikaciju s mobilnom. U slučaju korištenja računalne verzije aplikacije legitiman je termin računalno posredovana komunikacija.

Pistolesi (2018: 19) ispravno zaključuje da je komunikacija uz pomoć računala i pametnog telefona itekako utjecala na pisanje i čitanje: dimenzije zaslona i tipkovnice manje su, na poruke se odgovara brže, veća je mogućnost jezičnih pogrešaka, a čitanje poruka brže je i površnije te se svodi na brzu potragu za informacijom (engl. *skimming*) (*ibid*). Promotri li se ponovno obilježja razmjene izravnih poruka, moguće je zaključiti da se ona ne razlikuju u prevelikoj mjeri od obilježja komunikacije licem u licem. Dakako, očito je da su u komunikaciji licem u lice ortografska pravila irelevantna, ali radi boljeg razumijevanja postavki računalno posredovane komunikacije, bitno je osvijestiti da govornici principe uobičajene komunikacije zrcale i u računalno posredovanoj komunikaciji, čime rasprava o dijameziji i posljednjoj vrsti komunikacije postaje još zanimljivija.

Prije nego što se podrobnije odrede obilježja razmjene izravnih poruka, potrebno je navesti da se razmjena izravnih poruka ili *instant messaging* najčešće definira kao podvrsta računalno posredovane komunikacije stvorene uz pomoć računala, koja uključuje dvije strane i odvija se u realnome vremenu (Baron 2013: 135).⁸ Prema tim obilježjima razmjena izravnih poruka ubraja se u sinkronične načine komuniciranja, koji su bliži komunikaciji licem u lice. Palermo (2018: 57) pokazuje na koji se način takav tip komunikacije nastoji što više približiti uobičajenoj fizičkoj komunikaciji na primjeru WhatsAppa. Ta aplikacija sudionike razgovora obavještava o tome da sugovornik piše svoju poruku kako bi se izbjeglo preskakanje redoslijeda iskaza te omogućuje korištenje emotikona radi iskazivanja osjećaja prema sadržaju razgovora i izraza lica koji inače nisu uočljivi u pisanom mediju, pa se može govoriti o njihovoj metadiskurzivnoj funkciji (*ibid*). Najzad, tim se sredstvima pisanoj riječi vraća “tjelesnost” kakvu ona posjeduje u usmenoj komunikaciji, pa među mnoštvom emotikona ne trebaju čuditi i oni koji označavaju različite dijelove tijela kojima se u komunikaciji inače izražavaju geste i mimika (*ibid*).⁹

Iz navedenoga može se zaključiti da je razmjena izravnih poruka plodno tlo za sociolingvistička i pragmalingvistička istraživanja, osobito u području konverzacijske analize koja će biti primijenjena i na naš odabrani korpus iskaza. Za taj dio istraživanja bitne su odrednice razmjene izravnih poruka. Baron (2013: 145) ističe fragmentiranost iskaza kao

⁸ Govoreći o WhatsAppu, definicija nije u potpunosti precizna, ali navodi sve bitne elemente takve vrste komunikacije. Aplikacija omogućuje razmjenu poruka između više sudionika, a može se koristiti i na pametnom telefonu i na računalu.

⁹ Primjera približavanja usmenoj komunikaciji moglo bi se navesti još (nizanje vokala, interpunkcijskih znakova, korištenje razmaka i praznih redova za označavanje stanke).

dominantno obilježje te vrste komunikacije te govori o segmentiranju iskaza i njihovu ulančavanju u nizove koji se mogu sastojati od cjelovitih:

- prijenos 1: žao mi je
prijenos 2: ako će ti biti lakše, mene još muče dva Julijina rada

ili izlomljenih rečenica:

- prijenos 1: u prošlosti
prijenos 2: ljudi su pronašli mnogo toga ispod jastuka¹⁰

Kao još jedno obilježje razmjene izravnih poruka autorica navodi produljeno zatvaranje razgovora, u realnom vremenu i kvantitetom razmijenjenih replika (*ibid*: 146). Ono može uključivati formule zatvaranja razgovora, pozdrave, iskaze kojima se stimulira buduće ostvarivanje komunikacije i sl. Nadalje, iz leksičke perspektive razmjenu izravnih poruka karakteriziraju kratice, akronimi, kontraksije, emotikoni, pogreške i samoispravci, dok je sintaktička razina pokazala zanimljive rezultate. Do lomljenja veće rečenice na manje cjeline najčešće dolazi pri uvođenju rečenica koje se otvaraju veznikom te kod nezavisno složenih rečenica, dok je lomljenje rjeđe kod pridjevskih i priložnih sintagmi, a najrjeđe kod onih imenskih i glagolskih (*ibid.*) Važno obilježje, koje navodi Pistolesi (2014: 366-367), jesu i raznolike ortografske redukcije i pojednostavljenja, koja su češća u jezicima s neprozirnim pravopisima¹¹. Najčešće se reduciraju vokali jer nose manju informativnu vrijednost od konsonanata, a od vrsta riječi to su gramatičke riječi, najčešće članovi i prijedlozi, koje imaju najviši stupanj frekventnosti (*ibid*: 367-368). Nadalje, razmjenu izravnih poruka karakterizira i povećan broj pogrešaka zbog velike brzine pisanja (“tipkarske” greške), informalnog karaktera medija, manje pozornosti posvećene unosu poruke i veće tolerancije zanemarivanja tog aspekta itd. (*ibid*: 368).

2. 2. Dvojezičnost i prebacivanje kodova (*code switching*)

Nakon što smo u prethodnom dijelu rada izložili temeljne probleme i principe računalno posredovane komunikacije i odredili obilježja razmjene izravnih poruka, koji se tiču prije svega medija, sredstva, tj. načina komunikacije, valja nam prijeći na same sudionike računalno posredovane komunikacije čiji će iskazi biti analizirani. Riječ je, kako je spomenuto, o dvojezičnim govornicima hrvatskoga i talijanskoga jezika, pa najprije treba odrediti pojam dvojezičnosti.

¹⁰ Primjeri su autoričini.

¹¹ U talijanskom jeziku najfrekventniji primjer jest smjena *ch* i *q s k* kao u *perke, quando* i sl.

Ovaj rad usredotočit će se na analizu jezičnog repertoara dvojezičnih govornika, odnosno u središtu zanimanja bit će njegova interlingvistička varijacija, odnosno prebacivanje između hrvatskog i talijanskog jezičnog koda. Za ovu prigodu intralingvistička varijacija jezičnog repertoara (ostali varijeteti jezika unutar dvaju jezika) neće se analizirati detaljno, nego samo kada bude mogla poslužiti za bolje razumijevanje interlingvističke varijacije¹². Drugim riječima, govorit će se o dvojezičnosti koja uključuje hrvatski i talijanski jezik, a ne, primjerice, neki od njihovih dijalekata. Stoga u ovom slučaju možemo reći da je dvojezičnost odlika pojedinca ili jezične zajednice da naizmjenično upotrebljava dva jezična koda, pri čemu je riječ o promjenjivu procesu čiji parametri ovise o izvanjezičnim čimbenicima i gdje svaka njihova promjena dovodi do promjena u jezičnom ponašanju dvojezičnog govornika (Županović Filipin i Bevanda Tolić 2015: 55-56). To potvrđuju i različiti podkorpusi unutar našeg korpusa (razgovori dviju sestara te razgovori bratića i sestrični) u kojima su izvanjezični čimbenici drukčiji pa se samim time razlikuju i karakteristike jezične uporabe dvojezičnih govornika. U ovom slučaju, dakle, govorimo o dvojezičnosti kao individualnoj i društvenoj pojavi (*ibid*: 56).

U dosadašnjim sociolingvističkim i psiholingvističkim istraživanjima iznjedrena su dva glavna pristupa dvojezičnosti utemeljena na prebacivanju kodova. Prvi je pristup sociolingvistički i on se bavi proučavanjem komunikacijskih situacija i uzroka pojave prebacivanja kodova, a drugi je pragmatički ili konverzacijski čija je uloga proučiti izbore sugovornika tijekom razgovora (*ibid*). Kao tradicionalan pristup ističe se onaj gramatički, čiji je glavni cilj analiza morfoloških i sintaktičkih uvjetovanosti u prebacivanju iz jednoga koda u drugi (Auer 1984: 1).

Iz perspektive sociolingvističkog pristupa potrebno je naglasiti da je dvojezičnost u uskoj vezi s pojmovima *dilalije* i *diglosije*, pri čemu je za našu analizu važniji drugi pojam koji ovdje podrazumijeva dva jezika koja u svijesti dvojezičnog govornika imaju različit prestiž i koje isti govornik upotrebljava u različitim, komplementarnim područjima (Županović Filipin i Bevanda Tolić 2015: 56). Osim toga, za proučavanje dvojezičnosti ključno je promotriti i prebacivanje kodova, odnosno *code switching*. Ono se može definirati kao prijelaz s jednoga na drugi jezik u okviru iskaza istog govornika ili kao govornikova sposobnost korištenja dvaju ili više jezika unutar jedne jezične situacije (*ibid*: 57) i ne može se izjednačiti sa svjesnom promjenom kodova kao što je slučaj kod diglosije u kojoj su dva jezika u komplementarnom i

¹² Definiranje i razlikovanje interlingvističke i intralingvističke varijacije jezičnog repertoara preuzeto je iz Palermo (2015).

hijerarhijskom odnosu.¹³ Drukčije rečeno, diglosija podrazumijeva da se dva jezika koriste u različitim kontekstima koji podrazumijevaju različite aktivnosti ili interakciju s različitim zajednicama govornika, odnosno da se o određenoj komunikacijskoj situaciji, ovisno o navedenim čimbenicima, koristi samo jedan jezični kod, što znači da je prebacivanje iz jednoga u drugi jezični kod situacijski uvjetovano (Gumperz 1982: 60).

Za ispravno poimanje prebacivanja kodova kod dvojezičnih govornika valja upozoriti da prebacivanje kodova ne mora podrazumijevati (i u većini slučajeva u našem korpusu ne podrazumijeva) govornikovo nesavršeno vladanje jezikom s kojega se prebacuje (*ibid*: 65) unatoč tome što su znanstvena istraživanja dvojezičnosti potvrdila da ona ne implicira potpunu ovladanost dvama jezicima i da je jednak stupanj fluentnosti govornika u uporabi dvaju jezičnih kodova više iznimka nego pravilo (Myers-Scotton 2006: 3).

Naposljetku, u iskazima dvojezičnih govornika prijelaz iz jednog jezičnog koda u drugi može biti međurečeničan ili interfrazalan ostvaruje li se na granici dviju rečenica ili unutarrečeničan ili intrafrazalan ako se ostvaruje unutar iste rečenice (Alfonzetti 2010), a segment koji se prebacuje može varirati od tzv. *single word switcha* (prebacivanja samo jedne riječi) do čitave rečenice (Županović Filipin i Bevanda Tolić 2015: 65). Pritom promjena kodova na interfrazalnoj razini često ima određenu funkciju, dok je to rjeđe na intrafrazalnoj jer, kako smatra Alfonzetti (2010), ona se događa zbog nesigurnosti u odabiru koda, zbog navike da se koriste oba koda ili zbog određenog stupnja preklapanja gramatika dvaju jezičnih kodova. Kako bi se izbjegla zamka subjektivnog definiranja prebacivanja kodova, i s obzirom na činjenicu da ne postoji jednoznačna odredba tog jezičnog fenomena, u znanstvenoj literaturi ipak postoji konsenzus o razlikovanju prebacivanja kodova od miješanja jezičnih kodova, koje nije funkcionalno upregnuto u govornikovu diskurzu i ne postiže pragmatičke učinke (Porporat 2013: 163). S druge strane, kada je riječ o jezičnome posuđivanju, znanstvenici ili ne ubrajaju posuđenice u prebacivanje kodova ili ih proučavaju kao *single word switches*, što znači da je razlikovanje prebacivanja kodova od jezičnog posuđivanja moguće jedino uspostavom formalne razlike između većih dijelova jedne rečenice (prebacivanje) i pojedinačnih riječi (posuđenice) (Županović Filipin i Bevanda Tolić 2015: 57).

Pitanje funkcionalnosti prebacivanja kodova nužno navodi ne samo na analitičko promišljanje o gramatičkim značajkama toga jezičnog fenomena nego i o njegovu širem,

¹³ Korisne i sintetične uvide o dvojezičnosti, diglosiji i prebacivanju kodova nudi Enciklopedija Treccani: [http://www.treccani.it/enciclopedia/commutazione-di-codice_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/commutazione-di-codice_(Enciclopedia-dell'Italiano)/) (pristupljeno 1. kolovoza 2020)

sociolingvističkom okviru te utjecajima koje taj okvir vrši na prebacivanje kodova.¹⁴ U tom smislu, u makropristupu prebacivanju kodova ključno je nekoliko teorijskih modela koji mogu pomoći u boljem razumijevanju fenomena koji jezično ili izvanjezično dvojezičnim govornicima nije nametnut, već im stoji na raspolaganju kao opcionalno i dodatno sredstvo u komunikaciji (Porporat 2013: 163). Za našu je analizu važan tzv. *Markedness Framework Model* koji definira društvenu motiviranost prebacivanja kodova na temelju Griceova principa kooperativnosti. Drugim riječima, to je teorija koja pretpostavlja da se odnosi i interakcija među govornicima redefiniiraju zbog neočekivanih ili (ne)obilježanih jezičnih izbora te implicira pregovaranje (engl. *negotiation*) radi izbora jezičnoga koda koji je usklađen s percepcijom njegove sociolingvističke prikladnosti u odnosu na govornikove motivacije (*ibid*). Osim osobne motivacije tijekom komunikacije važan je i kontekst u kojem se razgovor dvojezičnih govornika odvija.

Kontekst je u temelju kontekstualizacijske teorije Johna Gumperza opisane u njegovoj knjizi *Diskurzivne strategije* (1982). Prema Gumperzovoj teoriji komunikacijski je kontekst rezultat uzajamne suradnje govornika i sugovornika u kojoj postoji namjera interpretiranja komunikacije kako bi se oblikovali jezični i izvanjezični temelji zajedničkih znanja i intencija, a sve radi lakšeg tumačenja poruka uz pomoć obrade interpretativnih ključeva ili neverbalnih i neverbalno-prozodijskih kontekstualizacijskih signala (*ibid*: 164). Najzad, Gumperzova teorija može se preoblikovati prema Auerovu diskurzivno-funkcionalnom pristupu, koji se bavi funkcijama višejezičnih diskurzivnih činova i kontekstom u kojem se odvija interakcija među govornicima (*ibid*), što se čini korisnim s obzirom na prirodu našega korpusa.

¹⁴ Županović Filipin i Bevanda Tolić (2015: 57) navode Fishmanove i Fergusonove sociolingvističke čimbenike u prebacivanju kodova, koji se dijele na makročimbenike (dob, rod, klasa, odnosi moći, društveni odnosi, predodžbe i stereotipi vezani uz jezične zajednice) i mikročimbenike (diskurzivne strukture, razgovorni nizovi, interakcijski kontekst, pragmatički aspekti).

3. Metodologija i korpus

Kao što je prethodno spomenuto, temelj ovoga rada jest analiza korpusa koji se sastoji od pisanih i glasovnih poruka koje su dvojezični govornici spontano¹⁵ razmjenjivali uz pomoć aplikacije WhatsApp i koje su za ovu prigodu sistematizirane i transkribirane. Riječ je o preko 250 pisanih poruka (ukupno 1396 riječi) razmijenjenih između dviju sestara (668 riječi) te između bratića i sestrične (728 riječi), kao i o šesnaest glasovnih poruka u ukupnom trajanju od 9 minuta i 32 sekunde koje su razmjenjivale dvije sestrične. Analiza će ponajprije biti utemeljena na kvalitativnoj i interpretativnoj metodi i uključivati kako gramatičku analizu poruka tako i sociolingvističku analizu interakcije među govornicima i konteksta u kojima se odvija komunikacija. Prethodno navedeni teorijski modeli promjene kodova uključivat će se u analizu korpusa kada to bude relevantno, a važan će naglasak biti i na odnosu između jezičnih biografija govornika¹⁶ i jezičnih ostvaraja u porukama kako bi se utvrdio status hrvatskoga i talijanskoga jezika u dvojezičnosti ispitivanih govornika kao i razvija li se njihova dvojezičnost prema jednojezičnosti ili prema nastavku i održanju dvojezičnosti.

3. 1. Ispitanici

Pet je ispitanika čije poruke sačinjavaju korpus koji će se analizirati: dvije sestre,¹⁷ bratić i dvije sestrične.¹⁸ Dvije sestre s jedne strane te bratić i sestrične s druge strane čine dvije odvojene jezične mikrozajednice u kojima se njihova dvojezičnost razvijala u različitom sociokulturnom kontekstu, što je, pretpostavlja se, moglo uzrokovati i promjene u tipologiji prebacivanja kodova u njihovim porukama. Sociokulturni kontekst i jezični razvoj ispitanika zabilježeni su u njihovim jezičnim biografijama koje su konzultirane za ovu prigodu.

Jezična biografija *in extenso* dviju sestara i obiteljske jezgre kojoj su pripadale navedena je u članku Županović Filipin i Bevanda Tolić (2015: 59-61). Riječ je o prvorodenoj (S1) i drugorodenoj (S2) kćeri u obitelji. Obje su rođene u Hrvatskoj. Starija kći preselila se u

¹⁵ Ne treba posebno napominjati da spontani karakter razmijenjenih poruka korpus karakterizira kao autentični repertoar jezičnog materijala za analizu promjene kodova između hrvatskoga i talijanskoga jezika.

¹⁶ Jezična biografija može se definirati kao biografski prikaz u kojem pripovjedač kao glavnu temu svojega narativa odabire jezik, ili jezike, te njihovo usvajanje i specifičnu upotrebu, a u kojem se isprepleću tuđe (jezične) biografije i različiti aspekti jezičnih situacija u određenoj jezičnoj zajednici, što u konačnici omogućuje da se analizom jezičnih (auto)biografija kao pomoćnih instrumenata dobiju informacije o jezičnim situacijama (Nekvapil 2003: 64).

¹⁷ U transkripcijama u odjeljku 5.2 će biti označene kao S1 i S2.

¹⁸ U transkripcijama u odjeljku 5.1 će biti označeni kao C1 (bratić) i C2 (sestrična). Ista će sestrična sudjelovati i transkripcijama analiziranima u odjeljku 5.3, gdje će biti označena kao R1. Druga će sestrična u tom odjeljku biti označena kao R2.

Italiju u dobi od tri godine kada je već dobro poznavala hrvatski jezik. Talijanski je svladala na razini izvornoga govornika i smatra ga svojim prvim, materinjim jezikom iako se s 19 godina vratila u Hrvatsku na studij i poslije ondje ostala, udala se za Hrvata i rodila djecu s kojom govori isključivo hrvatskim jezikom. Drugorođena kći imala je godinu dana kad se preselila u Italiju. Smatra da je svladala oba jezika na razini izvornoga govornika, ali je svjesna kako je njezin hrvatski jezik bio ograničen tek na registre i leksik rabljene u krugu obitelji. Također je otišla u Hrvatsku na studij i ondje poslije ostala. Udala se za Hrvata i rodila djecu s kojom govori i talijanski i hrvatski. Talijanski smatra svojim materinjim jezikom, a navodi da bi joj bilo potrebno još daljnjih četiri ili pet godina boravka u Hrvatskoj da se njezina kompetencija na hrvatskom izjednači s onom koju posjeduje na talijanskom jeziku.

Bitno je napomenuti da u trenutku kada nastaju poruke koje će ovdje biti analizirane sestre u Hrvatskoj neprekinuto žive već 14 (starija sestra) odnosno 12 godina (mlađa), ali i dalje međusobno komuniciraju na talijanskom jeziku. Nadalje, u vrijeme razmjene navedenih poruka upravo je proteklo dodatnih pet godina života u Hrvatskoj za koje je mlađa sestra 2015. pretpostavljala da će joj donijeti status uravnotežene dvojezičnosti.

Zaključno navodimo da su sestre tijekom boravka u Italiji hrvatski jezik koristile isključivo u obitelji, a talijanski izvan nje, te da izvan svoje primarne obiteljske jezgre nisu bile okružene drugim govornicima hrvatskoga jezika, što znači da su sve svoje društvene kontakte ostvarivale na talijanskom jeziku.

Jezična i društvena pozadina preostalih troje ispitanika nešto je drukčija. Započet ćemo prikazom jezične biografije sestrične koja se pojavljuje kao sugovornik C2 u pisanom dijelu korpusa (razmjena pisanih poruka s bratićem) te sugovornik R1 u usmenom dijelu korpusa (glasovne poruke razmjenjivane s drugom sestričnom). Rođena je i odrasla u švicarskom kantonu Ticino, području znanom kao “Talijanska Švicarska” (*La Svizzera italiana*), u kojem je talijanski jedini službeni jezik. Navodi da se u obitelji oduvijek govorio samo hrvatski, dok je talijanski jezik naučila u vrtiću i u društvenim interakcijama van kuće, a kroz školovanje ga je počela smatrati svojim prvim jezikom. Njezina je obitelj bila dio neformalne hrvatske mikroenklave od dvadesetak blisko povezanih govornika (braća i sestre njenih roditelja sa svojim supružnicima i djecom koja su, kao i ispitanica, sva rođena nekoliko godina po dolasku). Kada je ispitanica navršila 14 godina, njezina se nuklearna obitelj vratila u Hrvatsku, gdje u vrijeme nastanka poruka, šest godina kasnije, ispitanica i dalje živi, studira i radi i gdje namjerava i ostati. Svoju dvojezičnost danas smatra uravnoteženom, a oba jezika svojim prvim jezikom. I dalje održava intenzivne, gotovo svakodnevne kontakte s nekolicinom talijanskih

prijatelja te bratićima i sestričnima u Ticinu. U komunikaciji s potonjima koristi i hrvatski i talijanski jezik.

Preostalih dvoje ispitanika rođeni su i čitav život žive u sredini u kojoj se govori talijanski jezik. Smatraju ga svojim prvim jezikom jer su se na njemu školovali¹⁹ i koriste ga na svojim radnim mjestima, dok kao jezik komunikacije s roditeljima i starijim članovima šire obitelji navode isključivo hrvatski. Svjesni su prebacivanja kodova u komunikaciji s braćom, sestrama i mladim članovima šire obitelji i ne pridaju tome negativne konotacije. Iako svake godine više puta dolaze u Hrvatsku na dulje periode – na odmor, za blagdane te u posjete rodbini, svoj budući privatni i profesionalni život trenutno ne vide u Hrvatskoj i zasad se ne namjeravaju vratiti.

¹⁹ Govornik C1 dovršava studij i istovremeno radi na pola radnog vremena, dok je govornica R2 završila svoje obrazovanje i zaposlena je na puno radno vrijeme. I studij i oba zaposlenja odvijaju se u italofonim sredinama. C1 akademsku godinu iz koje datiraju poruke između njega i C2 iznimno provodi u Fribourgu, u kojem je jezik okoline i jezik studija francuski, no tu okolišnu promjenu konteksta zbog kratkog trajanja i procijenjenog malenog značaja na govornikov način komunikacije s obitelji ovdje nećemo uzeti u obzir.

4. Opći i specifični ciljevi rada

Do ostvarenja općih ciljeva u ovakvom tipu rada može se doći jedino ispunjavanjem specifičnih ciljeva rada koji uključuju:

- gramatičku i konverzacijsku analizu korpusa;
- identifikaciju obilježja računalno posredovane komunikacije s posebnim naglaskom na razmjenu izravnih poruka;
- uočavanje obrazaca intrafrazalnog i interfrazalnog strukturiranja u prebacivanju kodova;
- utvrđivanje i analizu različitih obrazaca prebacivanja kodova te
- utvrđivanje uzroka i načina prebacivanja kodova.

Osim toga, analiza će pokušati pokazati postoje li razlike u tipologiji prebacivanja kodova između dviju sestara, koje su odrastale u nuklearnoj obitelji gdje su jedino dolazile u stalan kontakt s hrvatskim jezikom, te bratića i sestrični koji su, kako je spomenuto, dio šireg klastera hrvatskih govornika. Drugim riječima, pokušat će se dokučiti jesu li eventualne razlike u prebacivanju kodova posljedica različitog sociokulturnog i jezičnog konteksta u kojem su ispitanici odrastali ili je riječ o homogenom jezičnom fenomenu čije zakonitosti ne ovise o sociokulturnoj varijabli.

Nadalje, među ispitanicima ne postoje veće razlike u dobi i društvenom statusu. Ipak, riječ je o četirima ispitanicama i jednom ispitaniku, pa će se analizom između bratića i dviju sestrični pokušati utvrditi postoje li razlike u prebacivanju kodova po varijabli spola, odnosno odgovoriti na pitanje može li se utvrditi kakva razlika u upotrebi jezika kod dvojezičnih muškaraca i dvojezičnih žena.

Konačno, ovim se radom nadamo dati prilog brojnim pokušajima odgovora na neka od ključnih otvorenih pitanja o prirodi prebacivanja kodova²⁰. Jedno od najintrigantnijih pitanja u području prebacivanja kodova zasigurno je pitanje o njegovoj (a)funkcionalnoj prirodi, odnosno o tome odvija li se nasumično ili funkcionalno, prema nekom sustavu utvrđenih pravila; jednako bi važno bilo rasvijetliti kakav je taj sustav i kakva su pravila koja ga čine te naposljetku može li postojati jedinstven model koji može objasniti prebacivanje s jednoga jezika na drugi i koji bi bio u skladu s općom teorijom jezika. Ovim se radom, zamišljenim kao doprinosom proučavanju hrvatsko-talijanske dvojezičnosti, teži i barem djelomičnom

²⁰ Premda se takva pitanja pojavljuju u velikoj većini konzultirane literature, ovdje ih prikazujemo na način na koji ih je sintetizirao Berruto (2005: 4-5).

otkrivanju novih spoznaja o prirodi jezičnih repertoara dvojezičnih govornika hrvatskoga i talijanskoga jezika, njihovoj kompetenciji i procesiranju jezika.

5. Analiza korpusa

Načini ostvarivanja prebacivanja kodova i njegove funkcije raznoliki su te nije moguće izraditi njihov konačan popis, a često ni svakom prebacivanju kodova nije moguće s potpunom sigurnošću odrediti funkciju (Županović Filipin i Bevanda Tolić 2015: 73). Prebacivanje kodova fenomen je koji se ostvaruje u površinskoj strukturi iskaza, ali sociolingvisti ističu da je ujedno riječ o jezičnoj pojavi koja zahtijeva interpretaciju jer dvojezični govornici prebacuju kod kako bi prenijeli nešto što nije inherentno površinskom značenju njihovih riječi kao što to čine i jednojezični govornici kada se prebacuju na dijalekt, u drugi registar, razinu formalnosti itd. (*ibid*, prema Gardner-Chloros 2009: 4).

Imajući na umu da prebacivanje kodova na površini iskaza može biti interfrazalno i intrafrazalno, treba naglasiti da u analiziranom korpusu prevladava intrafrazalno, i to u obliku prebacivanja samo jedne riječi u drugi kod (engl. *single word switch*). Funkcije takve vrste prebacivanja različite su, a ona se pojavljuje često u svim trima dijelovima korpusa. S druge strane, na sintaktičkoj razini najučestaliji oblik prebacivanja kodova jest onaj koji se odvija na granici dviju surečenica, pri čemu je u drugi kod, zajedno s rečenicom, nerijetko prebačen i veznik koji je uvodi (usp. Gumperz 1982: 88) iako i u tim slučajevima ima iznimki. Najzad, napominjemo da je u ovakvoj vrsti komunikacije teško jednoznačno odijeliti intrafrazalno od interfrazalnog prebacivanja kodova: naime, postoji mnogo primjera grafički razdvojenih replika koje bi, da nema te proizvoljne govornikove odluke, u drugim okolnostima mogle biti i primjeri intrafrazalnog prebacivanja kodova.

5. 1. Bratić i sestrična

Polazeći od jezičnih biografija bratića i sestrične, u njihovoj komunikaciji očekuje se podjednaka ovladanost talijanskim i hrvatskim jezikom te relativno jednaka zastupljenost obaju jezika. Kod sestrične se može očekivati i potencijalna jezična korozija (engl. *language attrition*, tal. *logorio linguistico*) u upotrebi talijanskoga jezika zbog duljeg perioda života provedenog u Hrvatskoj, izvan talijanskog govornog područja, dok se kod bratića ne očekuje jezična korozija u upotrebi hrvatskoga jezika jer održava bliske kontakte s drugim govornicima hrvatskoga jezika unutar vlastitog klastera.

Prebacivanja samo jedne riječi u drugi kod, koja su dominantan tip prebacivanja kodova u pisanoj komunikaciji bratića i sestrične, nisu dovoljan razlog da se kod sestrične utvrdi jezična korozija jer postoje i drugi uzroci ovog fenomena koji ne moraju nužno biti povezani s jezičnom korozijom (usp. npr. Alfonzetti (2010) koja navodi uzroke poput pojednostavljivanja

govora, nesigurnosti u odabiru koda i sl.). U primjerima u kojima se pojavljuje, ova vrsta prebacivanja ima različite funkcije te uključuje različite vrste riječi koje vrše različite rečenične službe:

- (1) C2: Alle 8 poi dai
/I to još u 8, zamisli/
C1: Addirittura *subotom*?
/Čak i subotom?/
Dovrebbe essere illegale
/To bi trebalo biti protuzakonito/
Hahaha
- (2) C1: Bom za njega sam *sospettare*
/Ajde dobro, za njega sam sumnjao/
C2: Si pero' mega triste sam bila
/Da ali užasno tužna/
- (3) C1: Però per 1 ora dobbiamo aspettare perché il check in è alle 2.30
/Ali sat vremena moramo čekati jer je check in u 2.30/
3.2 C2 *Ajoooj*
3.2.2 *Pa andate a mangiare qualcosa*
/otidite pojesti nešto/
- (4) C2: Ma voi dovevate mettere le cose che vi servono in una borsetta e amen. Da ne morate
/Ma vi ste trebali stvari koje vam trebaju staviti u jednu manju torbu i amen./
nosit kofere per una notte
/za jednu noć/
Langic- langov trg bb, 10000 zagreb
- 4.2 C1: *Misliš* che io ho una borsetta? Hahahah
/da ja imam manju torbu?/
4.2.2 *Ugl*, questi dell'appartamento
/ovi iz apartmana/
- (5) C2: Si che potete, *sam* mi dispiace che ja moram ucit:(
/Naravno da možete, samo mi je žao da/
C1: Ma si necemo smetati
/Ma da/

- (6) C1: Andiamo all'avenue mal
/Idemo u avenue mal/
L
C2: *Otidite* in un centro commerciale se vi annoiate!cavolo ja bi bas s vama pero moram
/u šoping centar ako vam je dosadno!kvragu ja bi bas s vama ali/
ucit sad
- (7) C2: Mozemo se vidjet verso le banche
/oko 6 čak/
C1: Quando fa comodo a te mari
/Kad tebi odgovara mari/
C2: Poi *vecерamo* e cosi
/Onda *vecерamo* i to/
- (8) C2: Joooooj znala sam hahahah
Pa *invitami*!!
/pozovi me!!/

Riječ koja se prebacuje može biti u službi predikata (4.2, 6, 7, 8) ili dijela predikata (2), priložne oznake (1) te može biti uzvik (3.2), veznik (3.2.2) i čestica (4) i (5). Mjesto te riječi u iskazu može biti različito iako je to najčešće početak replike, početak sintaktičke cjeline ili mjesto nakon veznika ili konektora, odnosno diskurzne oznake. Diskurzne oznake vrlo su česte u ovome dijelu korpusa, a najčešće služe kao riječi kojima se popunjava iskaz ili ga se suprotstavlja drugom iskazu.²¹ Nadalje, u nekim se navedenim primjerima može primijetiti da prebačene riječi poprimaju morfosintaktička obilježja inherentna drugome kodu, koja su u koheziji s morfosintaktičkim obilježjima prvoga koda. Postupak je posebice čest u konstrukcijama u kojima sintakse obaju kodova zahtijevaju iste oblike i vrste riječi (npr. jel znaš *consigliare*, sad to moramo *recuperare*, ja bi trebala *svegliarmi*), uz poneke rjeđe diskrepancije. Primjerice, u (2) je riječ o glagolskom predikatu sačinjenom od pomoćnog glagola biti u prvom licu jednine i od infinitiva talijanskoga glagola *sospettare*, na čijem bi se mjestu očekivao particip prošli toga glagola (*sospettato*) kojemu bi u hrvatskome odgovarao

²¹ Terminologijom analize diskursa mogli bismo reći da su i *single word switches* u primjerima (3.2.2), (4.2.2) i (5) diskursne oznake, odnosno upućivački izrazi s pragmatičkom funkcijom povezivanja dijelova diskursa. Njihova konektorska funkcija dakako podrazumijeva i semantičku komponentu: ukazuju na logičko-semantičke odnose između sastavnica diskursa (govornih činova, izmjena konverzacijskih jedinica) i tako pridonose sveukupnoj koherentnosti i logičkoj povezanosti diskursa čiji su dio.

glagolski pridjev radni u muškome rodu (*sumnjao*). U takvim je iznimkama vidljivo da se infinitiv glagola kao semantički bogat element prebacuje, dok to nije slučaj s kopulom koja je važna za prijenos gramatičke informacije.

Na sintaktičkoj su razini najbrojnija prebacivanja kodova u složenim rečenicama, točnije na prijelazu iz jedne surečenice u drugu, ali nailazimo i na prebacivanja kodova između rečenica:

- (9) C1: Scusa se disturbo ancora, *jel znas* consigliare un posto dove mangiare
/Oprosti što opet smetam,/ /preporučiti neko mjesto gdje se može jesti/
C2: Ima Boban u Gajevoj, kod shoebedoa, Ili Vinodol u Teslinoj
Ne smetas adri *vai tra* sam sam troppo stressata
/budi miran/ /pod velikim stresom/
Googlas ova dva *se non li trovi*
/ako ih ne nađeš/
C1: Thank you 😊
/Hvala ti/
Com'è andata oggi?
/Kako je prošlo danas?/
Mi sento mega in colpa *sto smo nocili da te*
/Užasno mi je krivo/
Da si tanto stressata...
/pod stresom/

U prvoj replici govornika C1 riječ je o intrafrazalnom prebacivanju s talijanskoga na hrvatski jezik nakon uvodne *face-saving* formule pristojnosti. U svojim replikama C2 ne koristi se odmah kodom koji je predložio govornik C1, već ga naknadno umeće u svoje iskaze, što je suprotno od očekivanih uzusa konverzacije. Razlog tomu jest upućivanje na hrvatske restorane u Zagrebu uz koje se, dakako, veže hrvatski jezik jer se nalaze na hrvatskom govornom području (usp. Porporat 2013: 167) i dio su hrvatskog sociokulturnog konteksta. Nadalje, jedna od odlika poruka govornice C2 jest tendencija prema nekorištenju interpunkcijskih znakova u pisanoj komunikaciji, što se ogleda u drugome retku replike gdje su sadržane čak tri potencijalno samostalne rečenične cjeline. Promjena kodova ondje se može tumačiti govorničinim apostrofiranjem, upotrebom frazeološkog izraza kojim se pokušava približiti sugovorniku i ublažiti potencijalne šumove u komunikacijskom kanalu, što je također jedna od *face-saving* strategija, te potrebom da ga uvjeri u svoje pravo emocionalno stanje. U

posljednjem retku replike C2 prebacivanje kodova odvija se unutar pogodbene rečenice, točnije na prijelazu iz glavne u zavisnu surečenicu uvedenu veznikom *se* (ako). Sličan su primjer posljednja dva retka druge replike govornika C1, gdje je riječ o dvjema varijantama uzročne rečenice. U posljednjem retku javlja se i prebacivanje jedne riječi, pridjeva, u sklopu imenskoga predikata, pri čemu se ženski rod u hrvatskome odražava na talijanskom pridjevu koji je također u ženskome rodu.

Prebacivanje kodova na prijelazu surečenica funkcionira i kao sredstvo kojim govornik izražava stav prema sadržaju poruke, odnosno posrijedi je opreka između personalizacije i objektivizacije (Gumperz 1982: 80).

- (10) C1: Prima ho donato 20 CHF con la croce rossa
/Najprije sam donirao 20 CHF preko crvenog križa/
Ho appena sentito i miei che erano in Skype coi nonni
/Baš sam sad čuo svoje dok su bili na Skypeu s bakom i djedom/
Fanno *da je stanje kod njih oke*
/Kažu/
Imaju hrane i vode quindi tutto bene
/znači sve u redu/
Mega mi sono tranquillizzato
/Jako sam se smirio/
Comunque mari, vieni a fare il master qua a frib!!!!!!!!!!!! Budemo zajedno ai party i tako
/Okej mari, dođi upisati diplomski ovamo u frib!!!!!!!!!!!!/ /na partijima/
to!
- C2: Joj dobro je ❤️
Vedi che andra tutto bene!!
/Vidiš da će sve biti dobro!!/
Haha pa bi!!

U iskazu govornik C1 razrađuje temu koja mu je emotivno bliska. U drugoj poruci u razgovor uvodi baku i djeda, dok u trećoj dolazi do promjene koda. Riječ je o objektnoj zavisno složenoj rečenici, gdje prebacivanje kodova funkcionira kao citiranje koje poštuje izbor koda izvornog govornika, odnosno kao prenošenje onoga što su djed i baka, kao govornici hrvatskoga jezika, rekli. To potvrđuje i prvi dio četvrte poruke, no već se u drugom djelu poruke, u kojem daje svoj vlastiti komentar na njihove izjave, govornik C1 vraća u talijansku matricu. I ovo se prebacivanje kodova ponovno odvija na prijelazu u novu sintaktičku cjelinu. Po završetku

citiranja, C1 iskazuje svoje emocionalno stanje i bliskost prema poruci, odnosno njegova uključenost u sadržaj poruke na visokom je stupnju, što se odražava i u prebacivanju kodova na talijanski koji smatra svojim „prvim jezikom“. S druge strane, C2 u izboru koda slijedi sugovornika te poštuje princip kooperativnosti tako što na citiranje odgovara na hrvatskom jeziku, na sugovornikove iskaze o vlastitom emocionalnom stanju na talijanskom jeziku, a naposljetku se prebacuje na hrvatski jezik kao i on.²² Usto, redosljed odgovora C2 poštuje redosljed iskaza C1, što je značajno u računalno posredovanoj komunikaciji zbog stvaranja čvrstog konteksta, prirode medija, izostanka interakcije licem u lice i izbjegavanja buke u komunikacijskom kanalu. Poštivanje redosljeda i principa kooperativnosti o odabiru jezičnoga koda još je jasnije u sljedećem primjeru:

- (11) C1: Kad je tetka iva stigla ovdje u ch???
- Mi son mega stupito kad sam je vidio insieme alle altre madri haha
/Bome sam se iznenadio/ /zajedno s drugim mamama/
- C2: Sabato! Ostaje jos anche la sett prossima minimo
/U subotu!/ /i sljedeći tjedan najmanje/
- C1: Bello bello! Steta sto ti nisi mogla doci :(
/Lijepo lijepo!/
C2: Joj adri ti giuro sono mega nostalgica kad vidim tako slike,, sarei la persona piu
/Joj adri kunem ti se užasno sam nostalgična/ /bila bi najsretnija
felice del mondo da svi zivimo blizu
osoba na svijetu /

U komunikaciji bratića i sestrične prebacivanje kodova zabilježeno je i prilikom umetanja rečenice u zavisno složenu rečenicu na talijanskom u kojoj je jedino veznik hrvatski (*da*):

- (11) C1: Ti va *da* kad dodjes andiamo inisieme?
/Jesi li za da kad dodjes odemo zajedno/
- C2: Si di
/Da/
Si*
/Da*/

²² Ovaj dio korpusa dobar je primjer otvorenosti prebacivanja kodova da vrši različite funkcije, ali i mogućnosti da se jedan primjer prebacivanja kodova protumači na više načina i poveže s više funkcija.

- C1: Ajd fala
C2: Andiamo a mangiare qualcosa
/Idemo nešto pojesti/

U primjeru se može primijetiti i uvriježeni način ispravljanja zatipaka u računalno posredovanoj komunikaciji, gdje asterisk koji slijedi riječ, sintagmu ili rečenicu označava konačnu inačicu poruke koju je pošiljalatelj namijenio primatelju. Usput, valja uočiti da su govornici selektivni kada je riječ o ispravljanju pogrešaka. Ispravljaju samo pogreške za koje procijene da bi mogle onemogućiti razumijevanje poruke. Tako, primjerice, izostanak interpunkcijskih znakova smatraju bezopasnim za uspješan prijenos i dekodiranje poruke. I uopće, poimanje jezične pogreške u računalno posredovanoj komunikaciji dvojezičnih govornika drukčije je nego u drugim oblicima komunikacije.

Nastavak diskursa započetog u (11) već je prikazan u primjeru (4). I u tom se dijelu primjećuje prebacivanje kodova na granici sintaktičkih cjelina:

- C2: Ma voi dovevate mettere le cose che vi servono in una borsetta e amen. *Da ne morate*
/Ma vi ste trebali stvari koje vam trebaju staviti u jednu manju torbu i amen./
nosit kofere per una notte.
/za jednu noć/
[...]
C1: *Misliš che io ho una borsetta? Hahahah*
/da ja imam manju torbu?/

U iskazu C2 nalazi se *pravi*, grafički interpunkcijski jasno naznačen primjer interfrazalnog prebacivanja kodova, gdje je u talijansku matricu ubačena izolirana sintaktička cjelina na hrvatskome jeziku. U pojedinim slučajevima razmjene izravnih poruka nije jasno je li riječ o interfrazalnom ili intrafrazalnom prebacivanju kodova jer je grafičko odjeljivanje iskaza prepušteno autonomiji pošiljalatelja poruke. Dakako, treba imati na umu da grafičko cijepanje iskaza, odnosno redanje više dijelova jedne sintaktičke cjeline, može biti funkcionalno:

- (12.1) C1: Isto je tako i meni bilo
Però mega ti abitui
/Ali se itekako navikneš/

Iskaz je mogao biti sastavljen u jednoj poruci i grafički prikazan unutar jednog “oblačića”, a da se značenje ne promijeni. Ipak, takva strategija može biti jedan od neverbalnih signala kojima se nadoknađuju obilježja komunikacije licem u lice kojih u računalno posredovanoj komunikaciji nema i čiji izostanak zbog toga često otežava prenošenje svih pragmatičkih značenja poruke. U ovom bi se slučaju moglo govoriti o stanki nakon koje dolazi poruka čija je funkcija ohrabrenje sugovornice i stvaranje poticaja na daljnje djelovanje.

Pitanje je treba li uopće u ovoj vrsti komunikacije grafičke granice shvaćati strogo, odnosno je li njihova funkcija arbitrarna i podložna isključivo pošiljateljevu izboru ili je posrijedi govornikova potreba da poruke šalje brzo ne bi li što bolje uspio simulirati komunikaciju licem u lice. U tom smislu u različitim kontekstima problem predstavljaju pisane replike kojima prethodi čestica, usklik, veznik ili kakva druga diskurzna oznaka u istom jezičnom kodu kojim započinje replika:

(12.2) C2: E booooh
/Eh ne znam/
Vedremo moram prvo ove tri završit hahah
/Vidjet ćemo/
C1 Hahaha
Eto onda
Ili ja dolazim u zg ili ti ovdje

Je li u prvoj replici C2 riječ o grafičkom prelamanju sintaktičke cjeline kao i u (12.1) teško je reći, no ipak je manje vjerojatno. U takvim slučajevima može doći do konfuzije u određenju tipologije prebacivanja kodova kao i načina na koji se prebacivanje strukturira. Primjerice, u (12.2) glagol *vedremo* mogao bi se odrediti kao *single word switch* promatra li se ta replika kao referenca na prvu repliku C1 u (12.1), a ako se promatra kao nastavak na prethodnu repliku, ne ostvaruju se uvjeti da se taj glagol promatra kao prebacivanje kodova. Rezultat je to dvoznačnog, pa čak i višeznačnog karaktera ljudske interakcije, a sam način na koji se ona odvija u računalno posredovanoj komunikaciji dodatno usložnjava problem.

Nešto je jasnije strukturiranje prebacivanja kodova kada je riječ o predikatu i različitim glagolskim dopunama te o drugim rečeničnim službama. U tim je slučajevima riječ ili o prebacivanju jedne riječi u drugi kod ili o različitim tipovima sintagmi, a fenomenu su podložni i glagolski i imenski predikat.

- (13) C1: Bom za njega sam *sospettare*
/Čovječe/ /sumnjao/
- 13.2. C2: Si pero' *mega triste* sam bila
/Da ali užasno tužna/
- C1: HHahaha
- C2: Ma secondo me Vic sa che e' vivo
/Ali čini mi se da Vic zna da je živ/
- C1: Dici?
/Misliš?/
- 13.2.2 C2: E secondo me alla fine *ce bit da je on cattivo*
/A po meni na kraju/ /loš/
Boh
/Ne znam/
Nervira me serija haha

O prvoj replici već se govorilo. U drugoj i posljednjoj replici nalaze se imenski predikati sastavljeni od perfekta i prezenta pomoćnog glagola biti, odnosno kopule, i imenskoga dijela predikata koji čine talijanski pridjevi, pri čemu je u replici (13.2) riječ o apsolutnom superlativu koji je tvoren uz pomoć priložnog modifikatora *mega*. Dok je u (13.2) nositelj leksičkog značenja prebačen u drugi kod, što je postupak koji je u razmjeni replika između C1 i C2 čest, u (13.2.2) primjećujemo da ovaj put, neuobičajeno, kôd mijenja dio iskaza koji nosi gramatičku informaciju (*alla fine ce bit da je on cattivo*).

- (14) C1: Ugl, questi dell'appartamento
/ovi za apartman/
non si sono fatti vedere
/nisu se pojavili/
- C2: Ma kak
- C2: Si, cekamo vec 40 minuta
- C2: Pa svasta
- (14.2) C1: Ako bas, possiamo stare da te?
/možemo ostati kod tebe?/
- C2: Jel imate *il numero o qualcosa*
/broj ili nešto/
- C1: Imamo al nemamo mreze

U primjeru (14) može se uočiti kako C2 u svojoj replici uvodi hrvatski jezik. C1 u svojim odgovorima ne odstupa od njenoga izbora, osim kad u (14.2) koristi *face-saving* strategiju, gdje se promjena koda može povezati s emotivnim stanjem govornika (osjećaj neugodnosti zbog traženja usluge). Moguće je da taj izbor trigerira i prebacivanje kodova kod C2 koje se odvija u pretposljednjoj replici, i to unutar upitne rečenice, gdje se u drugi kod prebacuje izravni objekt, što je u korpusu rijetko. Još je rjeđi primjer prebacivanja subjekta u drugi kod:

(15) C1: *Ja i ana in svizzera interna, fra in America, Mirko a militare hahahah*

/u Švicarskoj, fra u Americi, Mirko u vojsci/

C2: *Infatti*

/Bome/

Osim toga, u (14) se primjećuju dva slučaja kalka iz talijanskoga jezika. Riječ je o posljednje dvije replike C1 (*Ako bas; nemamo mreže*²³), što u prethodno opisanom kontekstu može imati različite implikacije. Dakako, na temelju ovako ograničenog uzorka poruka ne može se donijeti konkretan zaključak uzrokuje li dominacija talijanskoga jezika kod C1 jezičnu koroziju u upotrebi hrvatskoga jezika, no neki elementi na morfosintaktičkoj i leksičkoj razini mogli bi upućivati na to, posebice uzmemo li u obzir kontekst njegove uporabe samo u obiteljskom krugu.²⁴

Sljedeći primjer pokazuje kako C1, koji nikad nije živio u Hrvatskoj, nije ovladao određenim pojmovima iz semantičkog polja hrvatskoga školstva i obrazovanja jer se ondje nije školovao. Istim se slučajem može oprimjeriti i način na koji se u računalno posredovanoj komunikaciji ostvaruje Jakobsonova metajezična funkcija jezika:

(16) C1: *Addirittura subotom?*

/Čak i subotom?/

Dovrebbe essere illegale

/To bi trebalo biti protuzakonito/

²³ Tražilica Google za “nemamo mreže” prikazuje gotovo četiri puta manje rezultata od “nemamo signala”, što je uobičajenija inačica u hrvatskome jeziku. U talijanskom jeziku ne koristi se imenica *signal*, već *mreža*, odnosno *rete* (*non c'è rete, la rete non prende* > dosl. *nema mreže; mreža ne hvata*).

²⁴ Primjerice, upotreba glagola *nočiti* umjesto *prespavati* u neformalnom kontekstu. Ovaj leksički izbor može biti uvjetovan i činjenicom da u lokalnom govoru koji pripada posavskom dijalektu i koji su mladi govornici usvojili od roditelja, glagol *nočiti* nema arhaičnost kakvu ima u suvremenom kolokvijalnom hrvatskom, koji ga uglavnom veže uz turistički sektorijalni jezik. Drugi je primjer rečenica: *To kod nas nema*. Umjesto Njd. srednjeg roda pokazne zamjenice očekivao bi se slavenski genitiv u jednini srednjeg roda (*toga* kod nas nema). Nadalje, zamjenica u hrvatskom jeziku ne bi vršila službu subjekta kako je to u navedenom primjeru.

je o talijanskom članu za muški rod jednine i rednom broju prvi, koji se sklanja prema zamjениčkoj deklinaciji, odnosno posjeduje samo određeni oblik. Formalno gledano riječ bi stoga bila o pleonastičkoj konstrukciji, no sigurno je da govornici kalkiraju tek strukturu iz talijanskoga jezika (član + imenska sintagma) jer se pojedina vrsta određenoga člana prilaže hrvatskoj riječi ovisno o njezinim gramatičkim kategorijama, a pojavljuje se u istim kontekstima kao i u talijanskom jeziku.

Osim toga, oboje govornika ispred hrvatskih ženskih antroponima redovito stavljaju određene članove (*la Maria, la Blagica*), što se može objasniti regionalnim varijetom talijanskog jezika kojim se koriste.²⁵

Primjer kalka u (18) potvrđuje da član može izostati ili se pojaviti ovisno o tome izostaje li ili se pojavljuje u talijanskome jeziku:

- (17) C1: *Comunque mari, vieni a fare il master qua a frib!!!!!!!!!! Budemo zajedno ai party*
 /Okej mari, dođi upisati diplomski ovamo u frib!!!!!!!!!!/ /na partijima/
 i tako to!
- (18) C1: *Dipende kad imate intenzione di partire voi*²⁶
 /Ovisi/ /namjeru vi krenuti/

Povod prebacivanju kodova često je promjena teme ili produblivanje teme dodavanjem novih informacija:

- (19) C2: *Vedremo moram prvo ove tri završit hahah*
 /Vidjet ćemo/
 C1: *Hahaha*
Eto onda
Ili ja dolazim u zg ili ti ovdje
 C2: *Sii*
 /Daa/
 C1: *Ma io penso che farò il master qua*
 /Ali mislim da ću upisati diplomski ovdje/
Già che imam stan i sve

²⁵ Naime, talijanski jezik kakav se govori u sjevernim pokrajinama Italije obilježen je ponajprije fonološkim, ali i određenim morfosintaktičkim značajkama koje je preuzeo iz lokalnih govora. Uporaba određenoga člana ispred vlastitih imena ženskih osoba (*la Barbara, la Monica*) jedna je od najpoznatijih takvih značajki.

²⁶ U talijanskome je češća varijanta *avere intenzione*, no korpus bilježi i *avere l'intenzione*, pri čemu se značenje sintagme ne mijenja (*imati namjeru, namjeravati*).

/Već kad/
Fra poco vado a una festa
/Uskoro idem na tulum/
Volevo studiare al et
/Htio sam učiti/

Nakon replika pretežno na hrvatskome u kojima se tema odabira mjesta studija govornice C2 iscrpljuje (usp. upotrebu čestice, odnosno zaključne diskursne oznake *onda* kojom C1 rezimira dotad rečeno), C1 se prebacuje na talijanski jezik tako što istu temu proširuje uvodeći dodatne informacije o vlastitim planovima,²⁷ zatim slijedi prebacivanje na hrvatski jezik na granici između dviju surečenica i onda povratak na talijanski jezik kod ponovne promjene teme i dodatnog obrazlaganja takva izbora. Ipak, promjena teme ili dodavanje novih informacija ne impliciraju uvijek nužno i promjenu koda, što dokazuje sljedeći primjer:

(20) C1: Ma vediamo stasera kad se vidimo

/Vidjet ćemo večeras/

Per me va bene anche alle 7

/Meni odgovara i u 7/

C2: Ok dogovorit ćemo se

Jel vam sad dosadno o cosa?

/ili što?

C1: Andiamo all'avenue mal

/Idemo u avenue mal/

L.

Gore analizirani primjeri prebacivanja kodova pokazuju da je na formalnoj, površinskoj razini iskaza moguće na različite načine postići pragmatične učinke koji su inherentni dubinskom značenju poruke. Također se pokazuje da su redovito i čvrsto povezani s kontekstom u kojem se komunikacija odvija.

5. 2. Dvije sestre

Na formalnoj razini prebacivanje kodova u pisanim porukama sestara S1 i S2 u značajnoj se mjeri razlikuje od prebacivanja kodova u pisanoj komunikaciji bratića i sestrične

²⁷ Prebacivanje kodova ovdje se može tumačiti i referiranjem na izvanjezični kontekst (studij na talijanskom govornom području) što ponovno potvrđuje multifunkcionalnost ovog jezičnog fenomena.

C1 i C2 analiziranoj u 5. 1. U porukama sestara jezik matrice (engl. *Matrix language*, Myers-Scotton (1993: 68) et passim) uvijek je talijanski jezik, dok se prebacivanje na hrvatski ostvaruje znatno rjeđe negoli u prvom podkorpusu. Ovdje se radi prije svega o prebacivanju samo jedne riječi ili kratkih sintagmi, koje je gotovo uvijek intrafrazalno. Potvrđen je samo jedan primjer interfrazalnog prebacivanja kodova, uzrokovan promjenom teme razgovora:

- (21) S1: nn lo farei mai a mezzanotte
/ne bih to nikad napravila u ponoć/
S2: Lo so 🤔
/Znam/
Marko nikako zaspati
Ha dormito 4 ore il' pom
/Spavao je 4 sata popodne/

Nadalje, prebacivanje kodova u složenim rečenicama, na prijelazima između surečenica ili rečenica izostaje u potpunosti. Unatoč ovoj velikoj razlici, razlozi zbog kojih se u ovom podkorpusu prebacivanje kodova ostvaruje u velikoj su mjeri slični onima primijećenim kod C1 i C2. Iako je u većini slučajeva jasno zbog čega dolazi do prebacivanja kodova, kod nekih *single word switches* to nije moguće precizno utvrditi:

- (22) S1: Mo sta aspetta k qst tornano dal' *teren*
/Sad čeka da se ovi vrate s terena/
Da UN Mese e 4 gg k stanno
/Mjesec i 4 dana su ondje/
Tra qlk gg tornano e lui *automatici* e libero
/Kroz koji dan se vraćaju i on je automatski slobodan/
S2: ok
S1: Bo vedremo
/Ne znam vidjet ćemo/
Lui dice k quel *vikend* dovrebbe esse libero
/On kaže da bi taj vikend trebao biti slobodan/

Promotrimo li kurzivirane riječi, vidljivo je su sve tri, iako izvornim podrijetlom iz različitih stranih jezika (francuskog, grčkog, engleskog), u hrvatskome i talijanskome značenjski sinonimi. Osim u fonetsko-fonološkim, oblično se razlikuju tek u nekolicini morfološko-

tvorbenih obilježja immanentnih jeziku primatelju. Ovakva izgovorna, oblična i značenjska sličnost teško može opravdati potrebu za prebacivanjem kodova. Moguće je da je riječ o citiranju tuđih riječi, ali za takvo je stajalište u porukama vrlo malo potvrda. Prebacivanje kodova zbog citiranja potvrđeno je u sljedećem primjeru:

- (23) S1: Lei Tipo a di: *suti* nn voleva k lo sentissi
/Ona je kao rekla: *suti* nije htjela da ga čujem/
Ke lui la tratta di merda
/Da je tretira kao govno/
S2: quelli si separano
/oni će se rastati/
S1: Sikuro
/sigurno/
S2: e a Dora rimane a vive la
/a Dora će morati živjeti ondje/
(23.2) S1: Il' probl e ke a Lei e tutto *sramota*
/Problem je što je njoj sve *sramota*/
Quindi nn so come accettera
/Tako da ne znam kako će prihvatiti/
Tanto a *ogovarati* gli altri sta sempre
/Ali *ogovarati* druge zna uvijek/

U prvoj replici riječ je o izravnom prenošenju upravnog govora, dok je (23.2) primjer slobodnog prepričavanja nečije izjave. Riječi *šuti*, *sramota* i *ogovarati* tri su primjera prebacivanja pojedinačnih riječi oko kojih se gradi semantičko polje ogovaranja, čime se, uz citiranje, može opravdati potreba za prebacivanjem kodova, kojim se postiže veći stupanj kohezije semantičkog polja.

U komunikaciji dviju sestara mnogo je različitih tipova referenci na izvanjezični kontekst koji se tiče hrvatskog govornog područja:

- (24) S1: Io da Mo k nn dormo cosi 😊
/Ima već dugo da tako ne spavam/
S2: 🤪
mai piu
/nikad više/
S1: Si come *studentice*

/da kao/

Slično kao i u prvom dijelu korpusa, i ovdje je prebacivanje kodova u službi referiranja na društveni identitet sestara. Ovaj primjer potvrđuje da prebacivanje nije tek mehanički prijenos jezičnoga elementa iz jednoga kodova u drugi, već da pritom dolazi i do prijenosa novoga značenja. Drugim riječima, u ovom kontekstu imenica *studentice* uz svoje uobičajeno denotativno, objektivno značenje poprima i ono subjektivno, koje je upisano u identitet sestara kao hrvatskih studentica. To možemo zaključiti jedino zahvaljujući njihovoj jezičnoj biografiji, što potvrđuje Nekvapilovu (2003) tezu da su one koristan instrument kojim se može prodrijeti u dubinsko značenje promjene iz jednog jezičnog koda u drugi.

Prebacivanje kodova može biti uvjetovano i specifičnim odnosom prema fizičkom prostoru izvanjezične stvarnosti u kojem govornici trenutno žive (25) ili su živjeli (26):

(25) S2: con marko e kika enlla stanza accanto

/uz marka i kiku u sobi do/

ma lo sa sicuro nina

/nina to sigurno zna/

S1: Qua nel *dnevni* e Branko va a lavora la mattina

/ovdje u dnevni, a Branko ide raditi svako jutro/

(26) S1: Tanto tempo fa 🤔

/Jako davno/

Collasso l ha ricacciata D.

/kolaps potjerala je Doru/

In quel *podrum* ci so passate mille persone

/kroz taj podrum je prošlo tisuću ljudi/

Dnevni je dnevni boravak, dio stambene jedinice u kojoj živi S1, na koji se referira pokaznom zamjenicom *qua* (*ovdje*), a s obzirom na to da u svojoj obitelji komunicira na hrvatskome jeziku, jasno je da je i *dnevni* pojam koji se uvriježio u jezičnoj upotrebi S1. Uz *podrum* kuće u kojoj su s roditeljima boravile za vrijeme ljetnih posjeta rodbini obje sestre vežu različite uspomene na dijelove djetinjstva i mladenaštva provedene u Hrvatskoj. Osim mikrokonteksta u kojem sestre borave, u njihovim porukama ima referenci i na makrokontekst, odnosno na društvo u cjelini i na njegove osobitosti:

- (27) S1: Si lo so 🤔
 /Da, znam/
 Era info a volo
 /Napamet sam rekla/
 Pensavo k veniva sulle 1000
 /Mislila sam da dođe 1000/
 Vabbe *autoput* e *plin* pure
 /Dobro autoput i plin isto/
- (28) S1: Lei ha kiam le hanno detto subito d no
 /Ona je zvala, odmah su joj rekli ne/
 Il' marito c aveva le *veze* e alla fine ha kiam lui e han det si
 /Muž je imao veze i na kraju je nazvao on i rekli su da/
- S2: 😊 ok
 noi nn abbiamo usato nessuna *veza*
 /mi nismo koristili nikakvu vezu/

U (27) javlja se oblik *autoput* koji danas, osobito kod mlađih generacija, zamjenjuje termin *autocesta*. Taj oblik u komunikaciji između dvije mlađe osobe može potjecati iz različitih izvora, no ovdje je vjerojatnije da je usvojenost starijeg označitelja leksema posljedica usvajanja hrvatskoga jezika u izoliranoj obiteljskoj jezgri te da poslije nije došlo do supstitucije starijeg označitelja novijim. U primjeru (28) prebacivanjem kodova pojam *veza* usko se povezuje s hrvatskim društvenim kontekstom. Primjećuje se da, kao i C1 i C2, i sestre kategoriju određenosti morfološki izražavaju članom.²⁸ Množina ženskog roda imenice *veza* zahtijeva talijanski određeni član za množinu ženskoga roda, dok se ista imenica slaže s talijanskim neodređenim pridjevom *nessuno* (*nitko*) u rodu i broju. Ipak, zanimljivo je da se ne slaže u padežu i da vrši službu izravnoga objekta koji je u nominativu umjesto u akuzativu. Slično se događa i u sljedećem primjeru, gdje je također riječ o ustaljenom izrazu u hrvatskome jeziku (*poslati nekome inspekciju*):

- (29) S1: Si ma Dora so curiosa k pensa d sta cosa
 /Da ali zanima me što Dora o tome misli/

²⁸ Treba ipak primijetiti da se kod S1 i S2 to nikad ne događa uz žensko vlastito ime. One su naime govornice središnje-južnog regionalnog talijanskog (*italiano regionale centro-meridionale*) u kojem se ta morfološka značajka ne upotrebljava.

S2: si lei nn permetterebbe a nessuno di farle una cosa del genere 🤔
/da, ona ne bi nikome dopustila da joj napravi takvo što/
vedi che per le scarpe gli ha mandato l' *ispekcija*
/vidiš da mu je zbog cipela poslala inspekciju/

Posebnost komunikacije dviju sestara čini specifičan odnos prema terminologijama jezika struka. Donosimo nekoliko primjera koji se tiču medicinskog leksika:

(30) S1: La sorella di Blaženka a *zlocudni tumor*
/Blaženkina sestra ima zlocudni tumor/
Da nn crede 😞
/Da ne povjeruješ/

(31) S1: La sorella d Blaženka k vive in Svizzera ha *un tumore al debelo crivo*, deve
/Blaženkina sestra koja živi u Švicarskoj ima tumor na debelom crijevu, mora
operarsi sti gg,5 cm,da nn crede
/se operirati ovih dana,5 cm, da ne povjeruješ/
L eta Mia ha
/mojih je godina/

(32) S1: Mi dice Blaženka k sta in giro sta *upala grla*
/Blaženka mi kaže da kruži ta upala grla/

Sestre su u Italiji živjele svojih prvih 19 godina života. Ni jednojezični govornici u razdoblju adolescencije još ne započinju ovladavati specifičnim terminologijama jezika struka poput administrativnog, pravnog, tehničkog, medicinskog i dr. Kako je promjenom životnih uvjeta nakon preseljenja u Hrvatsku stjecajem okolnosti hrvatski jezik postao jezik sredine u kojoj su u idućim godinama usvajale nova znanja, tako su im za neka specijalistička semantička polja hrvatski leksemi postali jedini koje poznaju. Zbog toga se kod spominjanja medicinske terminologije (pedijatrijska skrb djece, bolesti starijih članova šire obitelji i sl.) redovito ostvaruje prebacivanje kodova na hrvatski jezik.

Obje su sestre uravnoteženi dvojezični govornici, pa nas ovo opažanje potiče da se još jednom zapitamo o naravi uravnotežene dvojezičnosti. Lingvisti već neko vrijeme upozoravaju kako je uravnotežena dvojezičnost (engl. *balanced bilingualism*, tal. *bilinguismo bilanciato*) znanstveno neprikladan termin (usp. npr. Jiménez Naharro 1998) jer je ideja da govornik može

podjednako dobro vladati dvama jezicima previše neprecizna i u stvarnoj jezičnoj upotrebi neodrživa. Premda svaki govornik sa priličnom sigurnošću može odrediti koji mu je jezik „jači“, odnosno u kojem je jeziku tečniji i više u stanju izreći sve svoje misli, precizniji opisi pokazuju da se jezici redovito izmjenjuju u svojim ulogama ovisno o domeni u kojoj se komunikacija odvija.

Naposljetku, poznato je da u interpretaciji značenja poruka pisanih u računalno posredovanoj komunikaciji u značajnoj mjeri pomažu emotikoni, kratice, uzvici, interpunkcija i drugi elementi koji služe boljem ocrtavanju konteksta u kojem se odvija komunikacija, odnosno izražavanju emocionalnog stanja govornika, definiranju odnosa među govornicima i sl. To je posebno vidljivo u komunikaciji dviju sestara. Primjetno je da njihova prepiska obiluje emotikonima, skraćenicama, fatičkim izrazima i nestandardnim ortografskim pravilima,²⁹ ali je teško donijeti zaključak je li riječ samo o osobnom stilu dviju govornica ili se može povezati s tipom njihove dvojezičnosti. U svakom je slučaju posrijedi još neistražena tema koju bi se u budućnosti trebalo obraditi, što ostavljamo za neku drugu priliku.

5. 3. Dvije sestrične

Analiza prvog i drugog dijela korpusa uključivala je isključivo pisane poruke između govornika, dok analiza ovog dijela korpusa obuhvaća isključivo glasovne poruke. To implicira najmanje dvoje. Prvo, pristup građi nužno je drukčiji jer izostaje pisani trag komunikacije. Drugo, glasovne poruke znače i uključivanje nekih odlika komunikacije licem u lice. Dok pisana komunikacija podrazumijeva dulje oblikovanje jezičnoga iskaza, govorna je komunikacija brža i dinamičnija zbog čega se može pretpostaviti da će u njoj biti više diskurzivnih oznaka, preformulacija, poštapalica i pauzi kojima je funkcija uglavnom ispuniti vrijeme tijekom kojega govornik oblikuje svoju poruku. Nadalje, karakter glasovne poruke u komunikaciji ambivalentan je. Iako se glasovne poruke stvaraju u trenutku, kao što je uostalom uobičajeno u govornoj komunikaciji, treći dio korpusa pokazuje da govornice glasovne poruke oblikuju pretežno kao “spremnike” informacija. Značenjski zasićene glasovne poruke tako u svojoj srži postaju analognima nizu pisanih replika nekog govornika, kao što je to u primjeru (10). Sugovornik ih potom dekodira, raslojava različite informacije i tek onda može nastaviti komunikaciju. Naravno, moguće je nizanje i kraćih glasovnih poruka koje primatelju mogu biti znatno manje informativne i funkcionirati kao jedna pisana replika.

²⁹ Ilustracije radi, svih navedenih elemenata ima znatno više nego u podkorpusu analiziranom u 5.1. (riječ o podkorpusima usporedivima po broju razmijenjenih poruka).

Komunikacija dvojezičnih govornika uz pomoć glasovnih poruka omogućuje da se u analizu u znatnijoj mjeri uključi i fonetsko-fonološka razina, i to prije svega kao pripomoć u tumačenju prebacivanja kodova te njegovih pragmatičnih učinaka. Premda se i u pisanoj komunikaciji na temelju nizanja grafema i interpunkcije moglo stvoriti određene pretpostavke o prozodijskim obilježjima replika, u govorenoj komunikaciji imamo izravan uvid u prozodijska sredstva koja pospješuju performativni potencijal poruke. Najzad, to nam dopušta i dublje razumijevanje funkcionalnosti prebacivanja kodova kod dvojezičnih govornika.

Na formalnoj razini prebacivanje kodova u glasovnim porukama između R1 i R2 strukturira se veoma slično kao kod C1 i C2, što potvrđuje tezu da se razmjena izravnih poruka, i pisanih i glasovnih, nastoji svojim specifičnim obilježjima što više približiti komunikaciji licem u lice.³⁰ U porukama između dviju sestrični najviše je prebacivanja pojedinačnih riječi u drugi kod te intrafrazalnog prebacivanja kodova na prijelazu sintaktičkih cjelina, koji se u ovom dijelu neće posebno razrađivati. Ipak, budući da je ovdje riječ o govornoj komunikaciji, potrebno je istaknuti primjere koji se razlikuju od njima sličnih u pisanoj komunikaciji, a u kojima se u drugi kod prebacuju diskurzne oznake ili druge konstrukcije u funkciji popunjivača:

(31) R2: Ciao Mari... Oj, ascolta una cosa () E volevo chiederti, secondo te... *ovaj*...
 /Bok Mari... Oj, čuj () Htjela sam te pitati, što misliš.../
 saremo a Zagreb oppure a Zrće?
 /hoćemo li biti u Zagrebu ili na Zrću?/

(32) R2: () im je to teško doć, dođe taman do Zagreba, ti porta. E okay, niente... Cosa
 /dovede te. I dobro, ništa... Što
 volevo dirti ancora, non mi ricordo più... *čekaj šta sam htjela reć nešto... ah, si!*
 sam ti još htjela reći, ne sjećam se više.../ /aha, da!/

U primjeru (32) zamjećuje se fenomen karakterističan za komunikaciju između dviju sestrični koji se ne pojavljuje u ostatku korpusa. Riječ je o svojevrsnom samocitiranju, odnosno o reiteraciji poruka, pri čemu se iskaz ostvaren u jednom jezičnom kodu ponavlja doslovno ili u ponešto izmijenjenom obliku u drugom kodu te služi objašnjavanju, proširivanju ili naglašavanju poruke (Gumperz 1982: 78). Prebacivanje kodova u kurziviranom primjeru stoga

³⁰ U analizi ovog dijela korpusa neće se analizirati sve pojedinačne mogućnosti strukturiranja prebacivanja kodova koje su uočene u prethodnim dvama dijelovima korpusa, osim kada to bude relevantno za analizu.

je dvofunkcionalno. Funkcija reiteracije poruke pojavljuje se i u primjeru *dodę taman do Zagreba, ti porta*.

- (33) R1: Quindi tu portala, *per me* non c'è nessun problema, Tami, *meni* je basta che vi ++
/Znači ti je donesi, meni nije nikakav problem, Tami, meni je dosta da vas ++
che ti vedo un po'.
/da te malo vidim./
- (34) R2: Ormai sai com'è *quand, kad* naručiš quelle cose da Internet.
/Znaš već kako je kad/ /one stvari s interneta./
[...]
Altrimenti non la porto e poi quando... quando verremo () e comunque *verrò*
/Inače je neću donijeti i onda kad... kad dođemo () a svakako ću doći
prima di maggio dell'anno prossimo, *doć ću* opet, la porto lì.
/prije svibnja sljedeće godine/ /odnijet ću je tamo/
- (35) R1: E comunque, Tami, ecco, allora per me va tutto bene. *Znaš, i meni, a me* non
/I dobro, Tami, evo, znači meni sve odgovara/ /meni je
cambia niente...
/svejedno/
[...]
Kad god ti dođeš, *ja ću... io sarò* a Zagabria, quindi per me non cambia niente.
/ja ću biti u Zagrebu, znači meni se ništa ne mijenja./
- (36) R1: *Per me*, ovviamente, *veramente*, io l'ho detto, *meni* je svejedno () e cioè,
/Meni je, naravno, stvarno, rekla sam ti, meni je svejedno () i znači,
stvarno, scegli come se io non ci fossi, *per me* è uguale, *veramente* uguale.
/stvarno, napravi kao da mene nema, meni je isto, stvarno isto./

Funkcija prebacivanja kodova u ovim primjerima prvenstveno je naglašavanje poruke, a u posljednjim dvama primjerima i djelovanje na sugovornicu. Takvom su prebacivanju prije svega podložne različite vrste riječi (veznici, čestice, prilozii) i različite rečenične službe (objekti i predikati), a ono može služiti i već spomenutom popunjavanju iskaza.

Zanimljiv primjer prebacivanja kodova, jedinstven u analiziranom korpusu, pojavljuje se i u glasovnoj poruci u kojoj R2 nabraja aktivnosti koje je morala obaviti tijekom dana, no ni ondje određenje uzroka prebacivanja kodova nije jednoznačno:

- (37) R2: Poi oggi non ti dico, scendi giù cinquecentomila volte, *te* in farmacia, *te ovo*, *te ono*,
/A za danas da ti ne govorim, spusti se petsto tisuća puta, te u ljekarnu, te ovo, te ono, idi
va a Konzum, *kupi...* () sai, *pa vam*, *pa tam*, io poi ho le mie cose () *Pa sam pakovala*
u Konzum, *kupi...* () znaš, pa vam, pa tam, a ja imam svoje stvari/
čitav dan, ti giuro, giornata proprio di merda.
/kunem ti se, baš sranje od dana./

Riječ je o tipičnim vezničkim, zamjениčkim i priložnim parnjacima, odnosno formulaičnim izrazima, kojima se u hrvatskome jeziku najčešća izražava nepovoljan stav prema sadržaju poruke i kvantiteta obavljenih radnji, pa se govornica pri izražavanju vlastitih emocionalnih stanja koristi talijanskim jezikom, dok izvanjezični uzrok vlastita raspoloženja verbalizira hrvatskim jezikom kao što je to bio slučaj u prvom dijelu korpusa s bratićevom bakom i djedom.

Dok je u prethodnom primjeru bila riječ o opreci između vlastitih emocija i referiranja na izvanjezični kontekst, u nekim primjerima prebacivanja pojedinačnih riječi u drugi kôd može se govoriti o *foregroundingu*, odnosno o naglašavanju relevantnih elemenata unutar kognitivnog okvira komunikacijske situacije prebacivanjem kodova.

- (38) R2: Boh, il vestito va bene tutto, però vorrei da mi netko, cioè da mi *sašiju*
/Dobro, haljina je skroz dobra, ali htjela bih/ /tj./
ovviamente () perché se no () si vede, ormai sai com'è quand, kad naručiš quelle cose
/naravno () jer inače () se vidi, a znaš kako je kad/ /one stvari
da Internet, però io dare 500 franchi per una *haljina* qua di merda, no ovviamente.
s interneta, ali ja da dam 500 franaka za to sranje od haljine, naravno da ne./

- (39) R1: Secondo me, vai in bus perché *kolona* non ci sarà sicuramente e poi penso da
/Što se mene tiče, idi busom jer kolone sigurno neće biti, a i mislim/
sad imaju, nešto mi je seka pričala che c'è un tipo, no, che c'è un bus che *vozi* fino a
/da ima tip, ne, da ima bus koji vozi sve do
Bellinzona mi pare per 50 franchi o così, 60 al massimo, tako da ti se to isto isplati
Bellinzone čini mi se za 50 franaka ili tako nešto, najviše 60/
penso, poi almeno ti godi le vacanze due giorni in più.
/mislim, bar onda uživaš u odmoru dva dana više./

- (40) R2: Invece, eh sì, per me lunedì è meglio. Uno, perché la *gužva*, invece sabato ci

/Ali, eh da, meni ponedjeljak više odgovara. Pod broj jedan, zbog gužve, a subotom sarà sicuramente tanta *kolona* e poi due, perché comunque giacchè sono in vacanza è sicuro biti velika kolona i pod broj dva, jer ionako kad sam već na odmoru/ bolje iskoristit dva dana više nego tornare prima
/vratiti se prije/

U svim trima primjerima ključne riječi komunikacijske situacije unutar talijanske matrice prebačene su u hrvatski jezik.

U komunikaciji R1 i R2 čini se da je tipologija prebacivanja kodova na granici sintaktičkih cjelina razvedenija, kao i kod C1 i C2, a zastupljene su i intrafrazalne i interfrazalne promjene koda:

- (41) R2: [...] come che si chiamava il bus, *da baš sad pogledam* siccome tempo sai com'è i...
/kako se zvao bus/ /jer znaš kakvo je vrijeme/
cosa che volevo dirti ancora...
/što sam ti još htjela reći.../
[...] se vuoi facciamo un martedì allora, *tako da i tebe ne štresam*.
/ako želiš neka bude neki utorak onda/
- (42) R2: Boh, a parte che lui mi ha detto che io potevo prendere la macchina e-e andare,
/Ne znam, osim što mi je rekao da sam mogla uzeti auto i-i otići,/
a da će on busom...
- (43) R1: Ti vengo a prendere io, quello non è per niente un problema, *sam moramo vidit*
/Ja ću te pokupiti, to uopće nije problem/
točno kad će... kad ću ja krenit, così ti dico anche a te quando andare al bus... a
/tako i tebi onda kažem kad da odeš do busa... da se
prendere il bus. Comunque, vieni lunedì, dai, *da imamo više vremena zajedno, šta'š u*
ukraš na bus. Okej, dođi u ponedjeljak, hajde/
Bosni.
- (44) R1: Io so che parto domani mattina verso le sei *i mislila sam se vraćat* lunedì o
/Znam da krećem sutra ujutro oko šest/ /ponedjeljak ili
martedì prossimo, non so, partire verso le quattro, cinque *nazad za Zagreb, eto*, ecco,
sljedeći utorak, ne znam, krenuti oko četiri, pet/ /eto/
quindi tu vedi, poi fammi sapere.

znači ti vidi, pa mi javi./

(45) R2: E comunque, verrò prima di maggio dell'anno prossimo, doć ću opet, la porto
a svakako ću doći prije svibnja sljedeće godine/ /odnijet ću je
li, al' sam da znam.
onamo /

(46) R1: Ciao, Tami, allora hai visto *kad krećeš... Ja krećem iz Novalje oko četiri, pola pet,*
/Bok, Tami, onda jesi li vidjela/
quindi sono a Zagabria verso le otto, otto e mezza, nove... E poi posso venire a
/znači u Zagrebu sam oko osam, osam i pol, devet... I mogu te doći
prenderti, dipende quando arrivi tu. *Ajd pa mi javi da znam. Bez brige, neko će doć po*
/pokupiti, ovisi kad ti dolaziš./
tebe.

U primjerima (41) – (46) prebacivanje kodova odvija se na prijelazima iz glavne u (ne)zavisnu surečenicu, pri čemu se na talijanski prebacuje i veznik koji uvodi surečenicu. U (44) se nalazi potvrda i za prebacivanje priložne oznake mjesta, a u posljednjim dvama primjerima zabilježeno je i interfrazalno prebacivanje kodova. U primjeru (45) riječ je, kako smo prethodno spomenuli, o reiteraciji, a u primjeru (46) promjena koda može se protumačiti postupnim zatvaranjem komunikacije i poticanjem sugovornice na nastavak komunikacije u budućnosti. Sličan je i sljedeći primjer:

(47) R2: Boh, eventualmente, *ajd vid't ćemo come sarà perché ne znam ni di staje taj bus,*
/Ne znam, eventualno/ /kako će biti jer/
al mislim tam kod ko-kolodvora come sempre da dove bus partono, no?
/odakle uvijek busevi kreću, zar ne?/

U primjeru (47) te u primjerima (48) – (51) može se primijetiti mala razlika u strukturiranju prebacivanja kodova na granici sintaktičkih cjelina u odnosu na primjere (41) – (46).

(48) R1: Quindi, saremo anche un po' a Zagabria perché *ne da se ni men' bit tutto il*
/Znači, bit ćemo malo i u Zagrebu jer/ /cijelo
tempo na moru.
vrijeme/

- (49) R1: Perché tu per me puoi rimanere quanto vuoi, cioè *ja moram malo počet učit* però
 /Jer ti što se mene tiče možeš ostati koliko želiš, tj./ /ali
 ho tempo *kolko god oćeš*, saremo insieme tutto il tempo. [...] Ecco, adesso non ho
 imam vremena/ /bit ćemo zajedno cijelo vrijeme. [...] Eto, ali nisam
 capito: *šta si to mislila, kolko ostaje uopće Marko*, lui cosa fa?
 shvatila/ /što će on?/
- (50) R2: Ah, devo andare a lasciare lo scooter perché *mi smo ovdje iznajmili scooter*
 /Ah, moram otići vratiti skuter jer/
 siccome non ci conviene andare in giro in macchina, sai.
 /kad nam se ne isplati ići uokolo autom, znaš./
- (51) R2: Cioè, giacché sono in vacanza *bolje iskoristit dva dana više nego* tornare prima.
 /Jer kad sam već na odmoru/ /vratiti se prije.
 Per me, anche se, *kad god ti dođeš, ja ću...* io sarò a Zagabria.
 Meni je, čak i da/ /ja ću biti u Zagrebu./

Dok je u prethodnom nizu primjera u drugi jezični kod bio prebačen i veznik, ovdje to nije slučaj. Veznik ostaje dijelom talijanske matrice, a u hrvatski jezik prebacuje se ostatak surečenice. Usto, u primjeru (48) moguće je primijetiti da je hrvatska rečenica vjerojatno proizvoljno prekinuta priložnom oznakom vremena na talijanskom da bi nakon nje uslijedila priložna oznaka mjesta na hrvatskom. Osim toga, na kraju primjera (49) i (51) pojavljuju se interfrazalna prebacivanja kodova motivirana promjenom fokalizacije teme. U tom posljednjem primjeru prebacivanje kodova odvija se unutar invertirane rečenice, gdje veznik više nije dio talijanske matrice, nego glavne rečenice, a nakon njega slijedi ponovno prebacivanje na talijanski jezik. Zanimljiv je i primjer (41) u kojem je na hrvatski prebačen samo veznik koji povezuje dvije koordinativne rečenice na talijanskom.

Berruto (2012: 27) ističe da je za razlikovanje interfrazalnog i intrafrazalnog tipa prebacivanja kodova ključan veznik. Drugim riječima, ako je veznik na istome jeziku kao ostatak zavisne surečenice, riječ je o interfrazalnom prebacivanju kodova ((41) – (46)), a ako je veznik na drukčijem jeziku od ostatka zavisne surečenice, govori se o intrafrazalnom prebacivanju kodova ((47) – (51)). Treći slučaj jest onaj u kojem je veznik na drukčijem jeziku i od glavne i od zavisne surečenice, odnosno izoliran je kao što je to u primjeru (41).

U obama nizovima primjera čini se da je prebacivanje kodova motivirano na različite načine: promjenom teme, promjenom perspektive iz koje se o temi razgovara, pokušajem persuazije sugovornice ili izražavanjem vlastitog emocionalnog stanja u kombinaciji s gotovim formulama kao u sljedećem primjeru:

(52) R2: Se lui sta proprio male male ancora lunedì, resto ancora lì... [...] coglioni... *e*
/Ako njemu baš bude jako loše i u ponedjeljak, još ću ostati ondje... [...] kvragu.../
tolko mi se ne ide, nemaš pojma, però vabbè ormai, cioè non è neanche colpa sua
/ali ajde, tj. nije ni njegova krivica
chiaramente.
jasno./

Sve gore navedeno još jednom potvrđuje da je prebacivanje kodova zamršen proces čije zakonitosti nisu uvijek posve jasne. Premda je na formalnoj razini moguće opisati kako se raspoređuju i strukturiraju jezični elementi koji se prebacuju, značenje prebacivanja kodova, odnosno funkcionalnost prebačenih elemenata unutar komunikacijske situacije i šireg komunikacijskog i sociokulturnog konteksta često nije u potpunosti dokučiva.

6. Rasprava

U prethodnom smo poglavlju izložili najtipičnije pojave prebacivanja kodova koje karakteriziraju tri dijela našeg korpusa. Analiza pisanih i glasovnih poruka pokazala je da je prebacivanje kodova vođeno određenim zakonitostima koje proučavatelju nisu uvijek sasvim jasne i razumljive, no stječe se dojam da se u velikoj većini slučajeva odvija s čvrstim povodom i da je motivirano.

Kôd se najčešće prebacuje na “jakim” granicama koje mogu biti različite prirode (u prvom redu jezične, ali i psihološke ili sociokulturne), pri čemu je od temeljne važnosti razumijevanje uže komunikacijske situacije, ali i šireg sociokulturnog konteksta, što znači da povod za prebacivanje kodova može biti uvjetovan različitim izvanjezičnim i unutarjezičnim čimbenicima. To potvrđuju sve tri skupine ispitanika koje predstavljaju dvije različite jezične mikro zajednice. Analiza je potkrijepila tezu da fenomenologija i strukturiranje prebacivanja kodova kod dvojezičnih govornika uvelike ovise o jezičnim biografijama ispitanika, o sociokulturnom kontekstu u kojem su odrasli i u kojem se trenutno nalaze te o načinu na koji u svakodnevnom životu koriste hrvatski i talijanski jezik. S druge strane, primjeri glasovnih poruka potvrdili su da je jednako važna i trenutna komunikacijska situacija te interakcija među govornicima koji aktivno djeluju ne bi li ostvarili različite ciljeve i pragmatične učinke.

Dvojezičnost dviju skupina ispitanika razlikuje se ponajprije po makročimbenicima. Računalno posredovana komunikacija između C1 i C2 te R1 i R2 obilježena je dinamičnom interakcijom i mnoštvom različitih formalnih tipova prebacivanja kodova (od prebacivanja pojedinačnih riječi preko različitih vrsta sintagmi do prebacivanja čitavih surečenica i rečenica), kojima je moguće pripisati različite funkcije. S druge strane, u komunikaciji između dviju sestara na formalnoj razini prevladava podosta homogeno prebacivanje kodova, koje je pak kompenzirano višim stupnjem funkcionalne slojevitosti. Usto, sva tri dijela korpusa u velikoj mjeri potvrđuju tipologije prebacivanja kodova koje su ustanovljene u znanstvenoj literaturi te na formalnoj razini ne pokazuju veća odstupanja, dok je značenjska razina fenomena, baš kako tvrdi Androutsopoulos (2006), prepuštena složenom procesu interpretacije koji nužno mora voditi računa o makro- i mikrokontekstu u kojem se odvija komunikacija među ispitanicima, posebno kada je riječ o računalno posredovanoj komunikaciji, čija su specifična jezična obilježja također potvrđena u čitavom korpusu.

Razlike između dviju skupina ispitanika mogu se primijetiti i u omjeru zastupljenosti hrvatskoga i talijanskoga jezika. U porukama ispitanika koji su odrasli u klasteru hrvatskih

govornika u Italiji hrvatski i talijanski podjednako su zastupljeni, dok kod ispitanica koje su hrvatski naučile i koristile u nuklearnoj obitelji dominira talijanski jezik, što ne priječi da se njihova prebacivanja pojedinačnih riječi na hrvatski jezik definiraju kao elementi jezične korozije na štetu talijanskoga jezika. Jezična matrica sestara, onako kako je definira Myers-Scotton (1993: 68), jest talijanska, dok je u porukama bratića i sestrične te dviju sestrični mnogo teže odrediti koji se jezik nameće kao dominantan jer je prebacivanje s hrvatskoga na talijanski podjednako zastupljeno kao i prebacivanje s talijanskoga na hrvatski jezik.

Što se tiče spola i jezika, u analiziranom korpusu na formalnoj razini nisu uočene značajne razlike u upotrebi prebacivanja kodova između ispitanika i ispitanica. Zbog međusobne usporedivosti, u obzir su uzete poruke između C1 i C2 i između R1 i R2. I muški ispitanik i ženske ispitanice koriste se jednakim strategijama strukturiranja prebacivanja kodova: *single word switchevima*, prebacivanjima sintagmi i prebacivanjima (su)rečenica. Što se tiče funkcija prebacivanja kodova, zamjećuje se da u komunikaciji između bratića i sestrične izostaje reiteracija, što može biti posljedica pisanog načina komuniciranja, dok je kvantitativno broj prebacivanja kodova podjednako zastupljen i kod bratića i kod sestrični. Kako u literaturi o dvojezičnosti nismo uspjeli pronaći slične radove na ovu temu, smatramo da je za donošenje konkretnijih zaključaka potrebno provesti isto istraživanje na većem uzorku, u kojem bi prije svega muškarci brojem ispitanika bili ravnopravnije zastupljeni.³¹

Budući da su naši ispitanici u istoj dobnoj skupini i jednakog društvenog statusa, razlike u prebacivanju kodova potaknute ostalim dijastratijskim varijablama zacijelo nisu funkcionalne kao što bi to primjerice bile u interakciji dvojezičnih govornika gdje je jedan jezik prestižniji od drugoga ili gdje bi prebacivanje kodova impliciralo druge performativne učinke.

³¹ Bitno je napomenuti da ni sociolingvistička istraživanja među jednojezičnim govornicima još nisu došla do jednoznačnog odgovora o (ne)razlikovanju govora muškaraca i žena (usp. npr. enciklopedijski članak “*Variazione diastratica*” u enciklopediji Treccani, dostupan na: [http://www.treccani.it/enciclopedia/variazione-diastratica_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/variazione-diastratica_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/), pristupljeno 1. kolovoza 2020).

7. Zaključak

Dvojezičnost i prebacivanje kodova izazovne su sociolingvističke teme pred kojima proučavatelj već u početku mora odustati od jednoznačnih odgovora, što je ova analiza i pokazala pokušavši odgovoriti na glavno Berrutovo pitanje o (a)funkcionalnoj prirodi prebacivanja kodova. Gramatička, pragmatička i diskurzivna analiza računalno posredovane komunikacije dvojezičnih govornika na primjeru našeg korpusa dala je ambivalentan odgovor koji se kreće od konkretnosti zapisanoga na površini do interpretativne nedokučivosti posvemašnjeg komunikacijskog i sociokulturnog konteksta. Tri dijela korpusa pokazala su da je prebacivanje kodova donekle predvidljiva jezična pojava čiji se formalno-interpretativni obrasci mogu utvrditi, usprkos mnoštvu iznimki, a razlike u upotrebi prebacivanja kodova između dviju mikro zajednica dokazale su važnost makro- i mikrokonteksta za što bolje razumijevanje mehanizama s pomoću kojih ovaj fenomen funkcionira.

Na takvo sklisko tlo teško je primijeniti jedan model koji bi mogao objasniti glavninu primjera, što dovoljno pokazuje da je riječ o jezičnom fenomenu koji ne počiva isključivo na mehaničkoj transpoziciji jezičnih elemenata iz jednoga koda u drugi, nego ovisi o mnoštvu drugih varijabli koje sežu od posve subjektivnih, poput raspoloženja sudionika komunikacije, do krajnje objektivnih, poput jezičnog prestiža, te tako utječu na kreiranje tipologije prebacivanja kodova unutar jezične zajednice. Naša je analiza potvrdila temeljnu Androutsopoulosovu postavku o nužnosti raščlanjivanja različitih kontekstualnih parametara koji utječu na oblikovanje diskurza u ovom vidu komunikacije (Androutsopoulos 2006: 421). Unatoč svemu navedenome, djelomično se može potvrditi da je prebacivanje kodova u analiziranom korpusu pravilno strukturiran sustav, čija pravila potkrepljuje velik broj primjera, a iznimke omogućuju bolje razumijevanje pravila.

Prebacivanje kodova u hrvatsko-talijanskoj dvojezičnosti još uvijek je nedovoljno istražen fenomen kojemu, osim iz sociolingvističke perspektive, treba pristupiti i vizure drugih bliskih disciplina ne bi li se uspješno detektirali, ili barem nazreli, povodi koji ga motiviraju. Interpunkcija je, kao što je spomenuto, važna i potpuno neistražena podtema ovoga područja koja bi mogla pružiti korisne uvide i posljedično doprinijeti jasnijem ocrtavanju zakonitosti prebacivanja kodova u računalno posredovanoj komunikaciji. Navedeno vrijedi i za grafičko oblikovanje teksta unutar ove tekstne vrste, što uključuje upotrebu emotikona, skraćena i ostalih nestandardnih grafijskih oblika.

Računalno posredovana komunikacija napreduje te se iz dana u dan pojavljuju nove tehnologije uz pomoć kojih ljudi mogu komunicirati. Iako im to nije primarna svrha niti svjesna

namjera, neupitno je da približavanjem udaljenih sugovornika novi mediji aktivno rade i na očuvanju dvojezičnosti te suzbijanju procesa jezične korozije. Sigurno je da će se takav tip komunikacije i u godinama koje slijede koristiti i širiti samo još sve više, pa je stoga za proučavanje dvojezičnosti od velikog značaja da se i dalje bavimo analizom što većeg broja njegovih različitih aspekata.

Popis literature

ALFONZETTI, G. (2010). Commutazione di codice.

[http://www.treccani.it/enciclopedia/commutazione-di-codice_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/commutazione-di-codice_(Enciclopedia-dell'Italiano)/) (1. kolovoza 2020)

ANDROUTSOPOULOS, J. (2006). Introduction: Sociolinguistics and computer-mediated communication. *Journal of Sociolinguistics* 10/4, 419-438.

AUER, J. (1984). *Bilingual conversation*. Amsterdam: Benjamins.

BARON, N. S. (2013). Instant messaging. U: Herring S. – Stein, D. – Virtanen, T. (ur.), *Handbooks of Pragmatics, vol. 9, Pragmatics of Computer-Mediated Communication* (pp. 135-161). Berlin: De Gruyter Mouton.

BERRUTO, G. (2005). Che cosa ci insegna il ‘parlare in due lingue’? Commutazione di codice e teoria linguistica e sociolinguistica. *Rivista di Linguistica*, 17.1, 3-14.

BIESWANGER, M. (2013). Micro-linguistic structural features of computer-mediated communication. U: Herring S. – Stein, D. – Virtanen, T. (ur.). *Handbooks of Pragmatics, vol. 9, Pragmatics of Computer-Mediated Communication* (pp. 463-485). Berlin: De Gruyter Mouton.

CRYSTAL, D. (2001). *Language and the Internet*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.

GUMPERZ, J. (1982). *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.

HERRING, S., ANDROUTSOPOULOS, J. (2015). Computer-Mediated Discourse 2.0. U: Tannen D. – Hamilton, H. – Schiffrin, D. (ur). *The Handbook of Discourse Analysis*, sv. 1 (pp. 127-151). Chichester: Wiley Blackwell.

JIMÉNEZ NAHARRO M. (1998), Note sul bilinguismo e problemi con esso correlati. U: *Atti del XVII° Convegno AISPI* (pp. 11-12). Roma: Bulzoni.

MYERS-SCOTTON, C. (1993). *Duelling Languages. Grammatical Structure in Codeswitching*, Oxford: Clarendon Press.

MYERS-SCOTTON, C. (2006). *Multiple voices: an introduction to bilingualism*. Oxford: Blackwell.

- NEKVAPIL, J. (2003). Language biographies and the analysis of language situations: on the life of the German community in the Czech Republic. *International Journal of the Sociology of Language*, 162, 63-83.
- PALERMO, M. (2015). *Linguistica italiana*. Bologna: Il Mulino.
- PALERMO, M. (2018). Organizzare il discorso in rete. Caratteristiche della testualità digitale. U: Patota, G. – Rossi, F. (ur.). *L'italiano e la rete, le reti per l'italiano* (pp. 49-63). Firenze: Accademia della Crusca – goWare.
- PATOTA, G., ROSSI, F. (2018). Premessa. L'italiano irretito o una (nuova) rete di varietà?. U: Patota, G. – Rossi, F. (ur.). *L'italiano e la rete, le reti per l'italiano* (pp. 7-15). Firenze: Accademia della Crusca – goWare.
- PISTOLESI, E. (2014). Scritture digitali. U: Antonelli, G. – Motolese, M. – Tomasin, L. (ur.). *Storia dell'italiano scritto. Vol. III. Italiano dell'uso* (pp. 349-375). Roma: Carocci.
- PISTOLESI, E. (2018). Storia, lingua e varietà della Comunicazione Mediata dal Computer. U: Patota, G. – Rossi, F. (ur.). *L'italiano e la rete, le reti per l'italiano* (pp. 16-34). Firenze: Accademia della Crusca – goWare.
- PORPORAT, N. (2013). Modalità e vincoli funzionali nell'ambito della commutazione di codice: il parlato dei giovani bilingui istriani. *Italica Belgradensia*, 1/2013. 161-173.
- THURLOW, C., LENGEL, L., TOMIC, A. (2004). *Computer Mediated Communication: Social Interaction and the Internet*. London: SAGE Publications.
- ŽUPANOVIĆ FILIPIN, N., BEVANDA TOLIĆ, K. (2015). Tra due sponde linguistiche: Commutazione di codice in due generazioni di una famiglia bilingue. *Studia Romanica et Anglica Zagabiensia LX*, 55-83.

Sažetak

Analiza računalno posredovane komunikacije dvojezičnih govornika hrvatskoga i talijanskoga jezika

Borna Treska

Cilj ovoga rada jest analiza pisanih i glasovnih poruka petero dvojezičnih govornika hrvatskoga i talijanskoga jezika razmijenjenih preko aplikacije WhatsApp. Imajući u vidu sve posebnosti računalno posredovane komunikacije kao medija koji utječe na značajke jezične interakcije koja se preko njega odvija, u analizi korpusa primijenjene su kvalitativne sociolingvističke i pragmalingvističke metode te metode analize diskursa. Analiza je provedena s posebnim obzirom na prirodu dvojezičnosti ispitanika i njihovo prebacivanje kodova. Rezultati analize pokazuju formalne i funkcionalne razlike u upotrebi prebacivanja kodova između dviju jezičnih mikro zajednica kojima ispitanici pripadaju. Također se pokazuje da prebacivanje kodova uglavnom slijedi zadani sustav pravila te da po pitanju spola među govornicima nema značajnih razlika u njegovu strukturiranju. Rad je prilog proučavanju hrvatsko-talijanske dvojezičnosti, kao i prilog proučavanju utjecaja novih medija na hrvatski i talijanski jezik.

Ključne riječi:

dvojezičnost, računalno posredovana komunikacija, prebacivanje kodova, sociolingvistika, hrvatski jezik, talijanski jezik

Abstract

Analysis of computer-mediated communication between bilingual speakers of Croatian and Italian language

Borna Treska

The purpose of this paper is to analyze written and voice messages of five bilingual speakers of Croatian and Italian language exchanged via WhatsApp application. Having in mind all particularities of computer-mediated communication as a medium that influences the features of linguistic interaction carried out through it, qualitative sociolinguistic and pragmalinguistic methods and methods of discourse analysis were applied in the corpus analysis. The analysis was conducted with a special regard to the nature of the bilingualism of the examinees and their code switching. The results of the analysis show formal and functional differences in the use of code switching between the two language microcommunities to which the examined speakers belong. It is also shown that code switching normally follows a default system of rules and that in terms of gender there are no significant differences in its structuring among the speakers. The paper is a contribution to the study of Croatian-Italian bilingualism as well as a contribution to the study of influences of the new media on Croatian and Italian language.

Key words:

bilingualism, computer-mediated communication, code-switching, sociolinguistics, Croatian, Italian